

JOANNA KUMOR-MIELNIK* – LUBLIN

**PROBLEMATYKA BUDOWNICTWA SAKRALNEGO
DIECEZJI LUBELSKIEJ W STENOGRAMACH Z PRZEMÓWIEŃ
I KAZAŃ BISKUPA SUFRAGANA LUBELSKIEGO
ZYGmunTA KAMIŃSKIEGO Z LAT 1978-1980
ZAREJESTROWANYCH PRZEZ FUNKCJONARIUSZY
APARATU BEZPIECZEŃSTWA**

**THE ISSUES OF SACRAL CONSTRUCTION OF THE LUBLIN
DIOCESE IN TRANSCRIPTS OF SPEECHES AND SERMONS
OF LUBLIN SUFRAGAN BISHOP ZYGMUNT KAMIŃSKI
FROM 1978–1980 RECORDED BY OFFICERS
OF THE SECURITY SERVICE**

Abstract

The main point of the article is the characterization of the issues of sacral construction in the Lublin Diocese contained in the transcripts of speeches and sermons of Lublin Suffragan Bishop Zygmunt Kamiński from 1978–1980, as well as the presentation of the opinion of state authorities on the figure of the clergyman. The introduction to these issues constitutes a statistical and comparative presentation of the records of his statements, which were the result of the interest of the authorities of the Security Service in the activities of the Lublin suffragan. An important emphasis is recognition of Bishop Z. Kamiński's involvement in the development of the construction of churches and chapels in the Lublin Diocese during the communist period, which manifested itself primarily in inspiring the faithful, through sermons and visits to parishes aimed to undertake construction initiatives, but also in overcoming the repression resulting from the enforcement of construction laws by the communist authorities. Bishop Kamiński's concern for the development of sacral construction in the

* Joanna Kumor-Mielnik – dr historii, adiunkt, Ośrodek Badań nad Geografią Historyczną Kościoła w Polsce, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

e-mail: kumorj@kul.pl

<https://orcid.org/0000-0002-4428-9059>

diocese was also expressed in his submission of requests and building applications to the religious administration authorities at various levels, but also in his detailed recognition of the construction needs of the diocese. Various forms of counteracting the bishop's pastoral activities undertaken by the communist authorities proved ineffective. Although the authorities at the central level, mindful of the actions of Bishop Kamiński, warned that the emergence of a second Bishop Ignacy Tokarczuk was unthinkable, they failed to 'silence' the Lublin suffragan, who succeeded in encouraging and mobilizing diocesans to undertake construction and pastoral investments, despite the objections of the state authorities, and reiterating that everyone has the right to profess their faith and meet their religious needs in sacred buildings.

Keywords: communist authorities; Department of Religious Affairs; religious administration; Diocese of Lublin; suffragan bishop

Translated by Marek Robak-Sobolewski

Co do istotności problemu budownictwa sakralnego w okresie PRL badacze dziejów najnowszych nie mają wątpliwości, jednogłośnie twierdząc, że władze państwowe uczyniły z niego „kartę przetargową” w walce z Kościołem, a ograniczenia w budownictwie sakralnym były jednym z najważniejszych środków nacisku stosowanych w zakresie polityki wyznaniowej przez władze Polski Ludowej wobec Kościoła katolickiego¹.

Pierwszym z dwóch zagadnień omawianych w niniejszym tekście będą sprawy budownictwa sakralnego w diecezji lubelskiej, które w latach 1978-1980 stały się przedmiotem kazań i wystąpień biskupa sufragana lubelskiego Zygmunta Kamińskiego.

Drugim problemem, jaki wyłania się z tematu artykułu i wymaga rozwinięcia jest zainteresowanie władz komunistycznych działalnością bp. Z. Kamińskiego oraz przekazem jego wypowiedzi, które jednoznacznie były przez rządzących oceniane jako antypaństwowe i wrogie systemowi.

Te dwie zasadnicze kwestie poprzedzone zostaną dość obszerną charakterystyką samego źródła, czyli stenogramami z kazań i wystąpień biskupa sufragana lubelskiego Kamińskiego z lat 1978-1980, które są przechowywane w dwóch zasobach archiwalnych – Archiwum Akt Nowych oraz Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie.

Problematyka budownictwa sakralnego w diecezji lubelskiej w okresie PRL nie doczekała się dotychczas całościowego, naukowego opracowania, analogicznego

¹ R. Łatka, *Recenzja publikacji Andrzej Sznajder, Budownictwo kościołów w diecezji częstochowskiej w latach 1945-1989, Katowice, IPN, 2016, 376 s.*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, (2017) nr 2 (30), s. 500.

do tych, które powstały m.in. dla diecezji częstochowskiej², katowickiej³, łódzkiej⁴, przemyskiej⁵ czy sandomierskiej⁶.

Autorka niniejszego artykułu w jednej z publikacji przedstawiła jedynie jej ogólny zarys, w postaci obrazu statystycznego, ograniczając się głównie do budownictwa kościołów parafialnych⁷. Stawiając sobie za cel szczegółową charakterystykę tego zagadnienia, podjęła dalsze kroki badawcze, które w nieodległej przyszłości zaowocują powstaniem monografii naukowej poświęconej budownictwu sakralnemu i kościelnemu diecezji lubelskiej w latach 1945-1989.

W kontekście szerszych badań nad relacjami Kościół-państwo na Lubelszczyźnie i w diecezji lubelskiej⁸ problematykę budownictwa sakralnego poruszył

² A. Sznajder, *Budownictwo kościołów w diecezji częstochowskiej w latach 1945-1989*, Katowice 2016.

³ W. Skworec, *Budownictwo kościołów w diecezji katowickiej w latach 1945-1989*, Katowice 1996.

⁴ M. Opaliński, „Zgody nie wyrażono”. *Problem budownictwa sakralnego w diecezji łódzkiej 1945-1989*, Łódź 2018.

⁵ A. Szypuła, *Historia nowych kościołów w diecezji przemyskiej 1966-1993*, t. 1-4, Rzeszów 1997-1998; H. Szareyko, *Nielegalne budownictwo sakralne jako fenomen religijno-społeczny. Studium na przykładzie diecezji przemyskiej*, Wrocław 2008.

⁶ B. Stanaszek, *Diecezja sandomierska w powojennej rzeczywistości politycznej 1945-1967*, t. 1, *Problematyka personalno-organizacyjna*, Sandomierz 2006; tenże, *Budownictwo kościelne w diecezji sandomierskiej w latach 1945-1970*, „Studia Sandomierskie”, 9 (2002) s. 372-473.

⁷ J. Kumor-Mielnik, *Budownictwo kościołów parafialnych (archi)diecezji lubelskiej w latach osiemdziesiątych i jego kontynuacja w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Zestawienie statystyczne*, „Rocznik Lubelski”, 42 (2016) s. 191-209.

⁸ Mimo że wydano już wiele prac na temat metod i narzędzi represji stosowanych wobec działalności Kurii lubelskiej po 1945 roku, nie podejmują one tematyki ograniczeń w budownictwie sakralnym diecezji lubelskiej. Do tych prac należą: E. Kosobudzka, *Rozpracowanie Kurii Biskupiej w Lublinie przez aparat bezpieczeństwa PRL w latach 1946-1974*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio F: Historia”, 67 (2012) z. 1, s. 87-110; też, *Diecezja lubelska po II wojnie światowej oraz posługa biskupa lubelskiego Stefana Wyszyńskiego*, w: *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2011*, Warszawa 2012, s. 197-207; też, *Propaganda językowa jako narzędzie walki władz PRL z Kościołem katolickim na Lubelszczyźnie*, „Rocznik Lubelski”, 38 (2012) s. 107-119; T. Brzustowski, *Studium perfidii. Bezpieka wobec lubelskiego Kościoła katolickiego za czasów biskupa Piotra Kałwy w latach 1949-1974*, Lublin 2010; *Aparat ucisku na Lubelszczyźnie w latach 1944-1956 wobec duchowieństwa katolickiego*, red. Z. Zieliński, Lublin 2000; D. Gałaszewska-Chilczuk, *Działania aparatu bezpieczeństwa wobec biskupa lubelskiego Piotra Kałwy w latach 1949-1974*, w: *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce*, red. A. Dziurok, Warszawa 2009, s. 116-127; P. Tylec, *Spór o obsadę personalną parafii Kraśnik i Janów Lubelski w okresie stalinowskim*, „Studia Sandomierskie”, 20 (2013) nr 1, s. 181-196; D. Libionka, *Funkcjonowanie na co dzień stalinowskiego aparatu na Lubelszczyźnie*, „Polska 1944/45-1989. Studia i materiały”, 5 (2001) s. 135-171; K. Zawadka, *KW PZPR w Lublinie 1948-1956. Struktura – ludzie – mechanizm funkcjonowania*, Lublin 2014; J. Wrona, *Ks. Wojciech Olech, kanclerz kurii biskupiej w Lublinie – szukanie modus vivendi*, w: *Od Piłsudskiego do Wałęsy. Studia z dziejów Polski w XX wieku. Księga jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin prof. Andrzeja Paczkowskiego*, Warszawa 2008, s. 179-212.

w swoich opracowaniach m.in. Janusz Wrona⁹. Na uwagę zasługuje także artykuł Piotra Tylca¹⁰ skupiający się na tworzeniu nowych miejsc kultu w dekanacie Janów Lubelski, czyli zarówno na budowie nowych obiektów, jak i na powoływaniu nowych placówek parafialnych. Dekanat janowski lubelski był w badanych latach jednym z dekanatów diecezji lubelskiej.

Sprawami powstawania nowych obiektów sakralnych na terenie diecezji lubelskiej w kontekście ogólnopolskim zajął się Ryszard Gryz w publikacji *Pozwolić czy nie? Władze PRL wobec budownictwa katolickich obiektów sakralnych w latach 1971-1980*, Kielce 2007. Jest to monografia kluczowa dla badań nad budownictwem sakralnym PRL w latach 1971-1980, której zakres terytorialny obejmuje wszystkie funkcjonujące w tym czasie na obszarze Polski archidiecezje i diecezje.

Pomocne w rozwinięciu zasadniczych kwestii niniejszego artykułu zarówno ze względu na charakter źródłowy, faktograficzny, jak i z uwagi na zakres chronologiczny, okazały się dwie publikacje Macieja Sobieraja: *Kościół i opozycja na Lubelszczyźnie w dokumentach SB 1971-1983* (Lublin 2009) oraz *Działania operacyjne SB wobec kurii lubelskiej w latach 1975-1989*, w: *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce*, red. A. Dziurok (Warszawa 2009).

W porównaniu z licznymi opracowaniami dotyczącymi budownictwa sakralnego w PRL, z racji aktualnie dużego zainteresowania tą problematyką, bibliografia podmiotowa poświęcona bp. Kamińskiemu jest dość skromna. Pomimo że sylwetka zmarłego w 2010 roku sufragana lubelskiego, ordynariusza płockiego oraz arcybiskupa metropolity szczecińsko-kamieńskiego¹¹, nie jest obca duchowieństwu

⁹ J. Wrona, *Życie polityczne 1944-1956*, w: *Dzieje Lubelszczyzny 1944-1956. Aspekty polityczne*, red. T. Osiński, M. Mazur, Lublin 2016, s. 291-332; tenże, *Władze państwowe wobec Kościoła katolickiego*, w: *Dzieje Lubelszczyzny 1944-1956*, s. 333-405.

¹⁰ P. Tylec, *Budownictwo sakralne i kościelne oraz tworzenie nowych miejsc kultu religijnego na terenie dekanatu Janów Lubelski w latach 1944-1981*, „Studia Sandomierskie”, 22 (2015) s. 151-192.

¹¹ Arcybiskup Zygmunt Kamiński urodził się 20 lutego 1933 roku we Wzgórzcu, należącym do parafii Nawrócenia św. Pawła w Bełżycach, w diecezji lubelskiej. W rodzinnej miejscowości ukończył szkołę podstawową, a następnie kontynuował naukę w Liceum Biskupim w Lublinie. Po ukończeniu szkoły średniej, w 1951 roku wstąpił do lubelskiego Wyższego Seminarium Duchownego. Zdobywając formację kapłańską, jednocześnie odbywał studia na Wydziale Teologicznym KUL. Dnia 22 grudnia 1956 roku otrzymał święcenia kapłańskie w katedrze lubelskiej z rąk miejscowego ordynariusza bp. Piotra Kałwy. W 1957 roku został skierowany do pracy w parafii Podwyższenia Krzyża Św. w Piaskach. Obowiązki wikariusza pełnił w niej do 1959 roku. Tegoż roku zapisał się na Wydział Prawa Kanonicznego KUL, na którym studiował do 1961 roku. W 1965 roku otrzymał tytuł magistra, a w 1971 roku uzyskał doktorat na podstawie rozprawy *Aplikacja Mszy św. za wiernych w ustawodawstwie przedkodeksowym Kościoła zachodniego*, której promotorem był ks. prof. Aleksy Petrani. W latach 1961-1966 był wikariuszem w dwóch lubelskich parafiach: najpierw w okresie 1961-1963 posługiwał w parafii Najświętszego Serca Jezusowego, a w kolejnych latach 1963-1966 pełnił funkcje wikariuszowskie w parafii św. Teresy od Dzieciątka Jezus. Od 1966 roku pracował w Kurii Biskupiej w Lublinie, w której otrzymał nominację na diecezjalnego wizytatora nauczania katechetycznego, a następnie pełnił funkcje referenta do spraw duszpasterstwa młodzieży męskiej i przewodniczącego Wydziału Duszpasterskiego. Ponadto od 1966 roku pełnił w Kurii obowiązki notariusza Sądu Biskupiego i sędziego prosynodalnego. Dnia 30 grudnia 1972 roku

i rzeszy wiernych zamieszkujących te trzy (archi)diecezje, to dotychczas nie stała się tematem szerszych opracowań. W biografiach i w licznych biogramach¹², pisanych z okazji kolejnych rocznic przyjęcia sakry biskupiej, jubileuszy czy ingresów, ale też w pośmiertnych wspomnieniach o abp. Kamińskim trudno doszukać się szerszych opisów jego pasterskiej posługi.

ku otrzymał godność kanonika honorowego kapituły katedralnej w Lublinie. Od 1975 roku był dyrektorem Wydziału Duszpasterskiego Kurii Diecezjalnej. Dnia 28 października 1975 roku papież Paweł VI mianował go biskupem tytularnym Midica i sufraganem lubelskim. Sakrę biskupią przyjął 30 listopada 1975 roku w katedrze lubelskiej, z rąk miejscowego ordynariusza bp. Bolesława Pylaka. Współkonsekratorami byli: bp Jan Mazur, ordynariusz siedlecki czyli podlaski i bp Józef Drzazga, ordynariusz warmiński. W swoim herbie biskupim zamieścił słowa: „Ut omnes unum sint” („Aby wszyscy byli jedno”). Jako sufragan lubelski, w latach 1975-1984 był jednocześnie wikariuszem generalnym diecezji lubelskiej, wikariuszem biskupim dla rejonu ziemi chełmskiej oraz dziekanem lubelskiej kapituły katedralnej. W Episkopacie Polski pełnił funkcje przewodniczącego Komisji ds. Duszpasterstwa Turystycznego, a od 1981 roku był członkiem Zespołu Roboczego ds. Walki z Alkoholizmem i Wychowania w Trzeźwości Komisji Wspólnej Episkopatu Polski i Rządu. Dnia 10 stycznia 1984 roku otrzymał nominację na koadiutora biskupa płockiego Bogdana Sikorskiego, a 7 marca tegoż roku został wikariuszem generalnym diecezji płockiej. Następnie 20 lipca 1984 roku uzyskał nominację na administratora apostolskiego „sede plena” diecezji płockiej, sprawując tę funkcję od 17 sierpnia 1984 roku. Po śmierci ordynariusza płockiego bp. Bogdana Sikorskiego, 4 lutego 1988 roku został mianowany jego następcą. Dnia 1 maja 1999 roku papież Jan Paweł II mianował go arcybiskupem metropolitą szczecińsko-kamińskim. Ingres do archikatedry szczecińskiej odbył 23 maja 1999 roku. Rok przed swoją śmiercią, udzielił wywiadu opublikowanego pt. *Życie jest nam dane i zadane. Z ks. abp. Zygmuntem Kamińskim rozmawia Maciej Drzonek* (Sandomierz 2009).

¹² *Jubileusz Biskupa płockiego [Kamiński Z.]*, „Biuletyn KAI”, nr 47-48, 5 maja 1994, s. 11-12; *Komunikat w sprawie skierowania przez Stolicę Apostolską J. E. Biskupa Doktora Zygmunta Kamińskiego do pracy w diecezji płockiej*, „Miesięcznik Pasterski Płocki. Organ urzędowy diecezji płockiej”, 69 (1984) nr 1, s. 14-15; *Nowy pasterz Kościoła Płockiego Ksiądz Biskup Dr Zygmunt Kamiński. Administrator Apostolski Diecezji Płockiej*, „Miesięcznik Pasterski Płocki. Organ urzędowy diecezji płockiej”, 69 (1984) nr 9, s. 320-324; *Kamiński Zygmunt*, w: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele? Ekumeniczne „who is who” chrześcijaństwa w Polsce*, Warszawa 1999, s. 153-154; *Kamiński Zygmunt*, w: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele katolickim?*, Warszawa 1996, s. 154-155; *Kamiński Zygmunt*, w: K.R. Prokop, *Biskupi Kościoła katolickiego w III Rzeczypospolitej. Leksykon biograficzny*, Kraków 1998, s. 64-65; *Bp Kamiński Zygmunt – Biskup diecezjalny*, w: *Biskupi polscy w XX roku pontyfikatu Jana Pawła II*, red. E. Data, Warszawa 1998, s. 157; *Księga pamiątkowa w 75-lecie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Wkład w kulturę polską w latach 1968-1993*, red. M. Rusecki, Lublin 1994, s. 133; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965-1999. Słownik biograficzny*, wyd. drugie popr. i uzup., Warszawa 2000, s. 192-193; „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 58 (1984) nr 3, s. 49; „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 58 (1984) nr 4, s. 77-79; Z. Szuba, *Biskupi polscy XX wieku*, „Życie Katolickie”, 2 (1983) nr 5-6, s. 211; *Konferencja Episkopatu Polski (obrządku łacińskiego). Według stanu na dzień 10 marca 1994 r.*, oprac. P. Nitecki, „Biuletyn KAI”, nr 34, 14 marca 1994, s. 18; *Życzenia i życiorys abp. Zygmunta Kamińskiego*, „Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej”, 73 (1999) nr 2, s. 241-242; R. Misiak, *Życie i posługa pasterska arcybiskupa Zygmunta Kamińskiego. Lublin-Płock-Szczecin*, w: *Ty jesteś kapłanem na wieki*, red. Z. Kroplewski, A. Offmański, Szczecin 2006, s. 19-40; *Życie jest nam dane i zadane. Z ks. abp. Zygmuntem Kamińskim rozmawia Maciej Drzonek*, Sandomierz 2009; R. Misiak, *Kamiński Zygmunt abp*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. I, Lublin 2018, s. 456.

Na temat pasterzowania bp. Kamińskiego w diecezji lubelskiej ukazało się kilka mniejszych publikacji o charakterze biograficznym, słownikowym, encyklopedycznym, jednak nie ma w nich odniesień do pracy biskupa na niwie pasterskiej wśród lubelskich diecezjan, brak też omówienia stosunku władz komunistycznych do jego działalności i zwrócenia uwagi na niewygodną dla rządzących aktywność biskupa wśród wiernych.

Wydawnictwem źródłowym, na łamach którego prezentuje się sylwetki biskupów lubelskich są „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie” będące pismem urzędowym tejże diecezji, jednak one również nie relacjonowały wizytacji i odwiedzin biskupa sufragana w parafiach, ich zawartość bowiem podlegała wówczas państwowej cenzurze.

Żadnej wzmianki na temat posługiwania biskupa w diecezji lubelskiej nie znajdziemy w trzytomowej publikacji wydanej w 2005 roku z okazji 200-lecia istnienia tejże diecezji¹³. Przymuszczać można z tego powodu, że opublikowano w niej tylko życiorysy biskupów zmarłych, a pominięto biogramy biskupów żyjących (abp Kamiński był wówczas osobą żyjącą).

Jak już zaznaczyliśmy autorzy biogramów abp. Kamińskiego pełniącego w latach 1975-1984 funkcję biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej, koncentrując się głównie na przedstawieniu najważniejszych wydarzeń, „suchych faktów” z jego życia, pominięli jeden z ważnych aspektów działalności duchownego, którym było inspirowanie wiernych do budowy nowych obiektów sakralnych w diecezji lubelskiej wbrew zakazom i represjom ze strony władz państwowych. Wątek ten rozwinął sam arcybiskup w rozmowie z Maciejem Drzonkiem¹⁴. Ukazała się ona drukiem i jest jedyną publikacją pokazującą zaangażowanie arcybiskupa w posługę wiernym, w tym m.in. w pracę na rzecz Kościoła lubelskiego, którą charakteryzuje sam rozmówca, jednocześnie nakreślając sytuację panującą w kraju rządzonym przez „ateistów” i pokazując własne zmagania z systemem komunistycznym. W rozmowę wplecione są również krótkie wątki o udziale biskupa w posiedzeniach Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu¹⁵.

Przypuszczać można, że publikacją nieocenioną pod względem źródłowym, poświęconą bp. Kamińskiemu będzie wzmiankowany w 2015 roku przez M. Sobieraję kolejny tom z serii *Niezlomni* autorstwa Józefa Mareckiego i Filipa Musiała¹⁶. Również Roman Misiak, autor jednego z biogramów bp. Kamińskiego, informuje

¹³ Publikacja ukazała się w 2005 roku nakładem Wydawnictwa Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium” i składa się z trzech odrębnie wydanych, niezależnych części. Pierwsza napisana pod redakcją ks. Marka Tomasza Zahajkiewicza nosi tytuł *Dzieje Archidiecezji Lubelskiej 1805-2005*. Kolejna zatytułowana *W duchu i prawdzie. Wybrane sylwetki Kościoła lubelskiego* ukazała się pod redakcją ks. Henryka Misztala. Trzecia pozycja, której redaktorem jest ks. Janusz Mariański nosi tytuł *W służbie Ewangelii i człowiekowi. Archidiecezja Lubelska w latach 1992-2002*.

¹⁴ *Życie jest nam dane i zadane*, Sandomierz 2009.

¹⁵ Wzmiankuje o tym również R. Łatka, *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970-1989*, Warszawa 2019, s. 715.

¹⁶ M. Sobieraj, *Między oporem a lojalnością. Działania SB wobec KUL na przykładzie rozprawowania prof. Jerzego Kłoczowskiego*, oprac. dokumentów M. Mroczek, Lublin 2015, s. 47 (przypis nr 180).

o pracach historyków nad wydaniem obszernego zbioru kazań biskupa, nagranych przez informatorów SB i spisywanych w celu archiwizacji¹⁷.

Zapowiedź – może nie tyle bezpośrednio, ile pośrednio – wydania zbioru dokumentów dotyczących sylwetki biskupa sufragana lubelskiego, rodzi nadzieję, że być może już niebawem będzie można zapoznać się z najważniejszymi i nieznanymi dotąd faktami związanymi z działalnością biskupa sufragana lubelskiego Kamińskiego.

Ponieważ autorce niniejszego artykułu nie udało się odnaleźć w bibliotekach i dotrzeć do sygnalizowanej przez M. Sobieraja i R. Misiaka publikacji, gdyż przypuszczalnie nie ukazała się jeszcze drukiem, dlatego podjęła ona próbę omówienia tych fragmentów kazań i wypowiedzi biskupa sufragana lubelskiego, które odnoszą się do problemów budownictwa sakralnego w diecezji lubelskiej. Biskup Kamiński, podnosząc ten temat i wyraźnie akcentując go w swoich kazaniach i wypowiedziach, niewątpliwie oddziaływał na wiernych, inspirując ich do podejmowania inicjatyw budowlanych w swoich parafiach i zaangażowania w działalność duszpasterską. Czynił to również biskup ordynariusz lubelski Bolesław Pylak, jednak tylko w nielicznych przypadkach¹⁸. Krytyka ustroju socjalistycznego, komunistycznego była częstym, a nawet stałym elementem kazań bp. Kamińskiego, ocenianych jednoznacznie przez rządzących jako antypaństwowe i wrogie systemowi, będące źródłem społecznych wystąpień i buntów przeciwko władzy ludowej.

Charakterystyka zasadniczych zagadnień artykułu będzie się opierała głównie na materiałach proveniencji państwowej, wytworzonych przez jednostki administracji wyznaniowej, które były odpowiedzialne za realizację polityki państwa wobec Kościoła (Urząd ds. Wyznań, terenowe Wydziały ds. Wyznań), a także na aktach proveniencji esbeckiej pochodzących z Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Na dokumenty te składają się: stenogramy z kazań i wystąpień bp. Kamińskiego¹⁹, uwagi na temat funkcjonowania Kurii lubelskiej, sprawy operacyjne i obiektowe prowadzone przez aparat bezpieczeństwa oraz sprawozdania z sytuacji wyznaniowej i działalności Wydziałów ds. Wyznań w województwach: lubelskim, zamojskim, chełmskim, tarnobrzeskim, które zawierają informacje na temat działalności biskupa sufragana lubelskiego. Zaznaczyć należy, że od 1975 roku obszar ówczesnej diecezji lubelskiej znalazł się na terytorium pięciu województw: lubelskiego, chełmskiego, zamojskiego, tarnobrzeskiego i białskopodlaskiego (w granicach białskopodlaskiego położony był bardzo mały skrawek diecezji lubelskiej).

¹⁷ Misiak, *Życie i posługa pasterska*, s. 25 (przypis nr 24).

¹⁸ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: AIPN) w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/246, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (dalej: MSW) w Warszawie, *Kazania Bolesława Pylaka, biskupa diecezji lubelskiej. Kazania za lata 1977-1980*. [Zarejestrowano około 40 kazań ordynariusza lubelskiego].

¹⁹ Pomimo informacji w bazie AIPN w Lublinie o występowaniu w zasobie archiwum jednostki o tytule *Akta paszportowe Kamiński Zygmunt (ur. 20 II 1933 r.)*, sygn. 357/8077, pracownikom archiwum nie udało się jej odnaleźć.

W niewielkim stopniu wykorzystane zostaną materiały kościelne, gdyż te nie są obecnie dostępne dla autorki.

Jak już nakreślono, niniejszy tekst będzie się składał z dwóch części, które poprzedzi charakterystyka źródła, czyli stenogramów. Pierwsza będzie zawierała analizę treści i fragmentów kazań biskupa odnoszących się do budownictwa sakralnego, uznanych przez władze PRL za wrogie i podsycające antypaństwowe nastroje, prowadzące do napięć społecznych oraz nakłaniające wiernych do naruszania porządku prawnego. W drugiej przedstawione zostaną opinie władz administracji terenowej, władz partyjnych i aparatu bezpieczeństwa na temat „szkodliwej” dla państwa działalności biskupa.

Charakterystyka stenogramów z kazań i wystąpień sufragana lubelskiego biskupa Zygmunta Kamińskiego z lat 1978-1980

Kazania i wystąpienia biskupa sufragana lubelskiego Kamińskiego, sprzeczne z zasadami leżącymi u podstaw obowiązującego ustroju oraz przeciwstawiające się narzucanym i propagowanym przez państwo normom społecznym, przysparzały władzom komunistycznym wiele trudności i stały na przeszkodzie w walce z Kościołem. Były ich zdaniem czynnikiem antagonizującym społeczeństwo i państwo. Władze terenowe województwa chełmskiego, lubelskiego, zamojskiego i tarnobrzeskiego systematycznie w sprawozdaniach i notatkach służbowych przytaczały „wrogie” wypowiedzi bp. Kamińskiego, który nawołując wiernych do przeciwstawiania się laicyzacji, ateizacji i przewyciężania trudności związanych z brakiem zezwoleń na budowę świątyń, miał głośno przekonywać, że samowola budowlana to „samoobrona”, a prawo, które nie służy społeczeństwu nie jest prawem. Podczas wystąpienia w kościele katedralnym w Lublinie 9 marca 1980 roku ostrzegął, że wszystko zmierza ku temu, aby nawet kościół podporządkować ateizmowi, laicyzacji, gdyż w społeczeństwie, w którym jest 80% katolików nie ma ani jednego wojewody, ani jednego ministra, ani jednego dyrektora do spraw wyznań, który byłby praktykującym katolikiem. Swoją wypowiedź miał podsumować lekko sarkastycznym zapytaniem: „Czyżby tylko Opatrzność dała mądrość rządzenia tym kilkunastu procentom, którzy nie są katolikami?”²⁰. Te słowa biskup powtórnie wypowiedział podczas spotkania z młodzieżą w parafii Mariackiej w Chełmie w 1980 roku, dodając, że: „miernikiem wolności w danym kraju jest wolność religijna”²¹, a władza powinna należeć do tego, kto się na tym najlepiej zna, a nie do tego, kto do kościoła nie chodzi, żeby żarliwy katolik mógł również zostać dyrektorem szkoły czy szpitala. Przytaczając przykład państwowych zezwoleń na sprawowanie Mszy św. w domu chorego, przestrzegął, że władza nie

²⁰ AIPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/234, t. 2, MSW w Warszawie, Kazania Zygmunta Kamińskiego, biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej 1979-1980, k. 10 (Stenogram z wystąpienia b-pa Zygmunta Kamińskiego w katedrze w dniu 9 III br. o godz. 17.00 nt. „Potrzeby duszpasterskie Kościoła”).

²¹ AIPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/234, t. 2, MSW w Warszawie, Kazania Zygmunta Kamińskiego, biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej 1979-1980, k. 163 (Stenogram wystąpienia biskupa Z. Kamińskiego na spotkaniu z młodzieżą pracującą w Chełmie – parafia Mariacka 7.06.1980 r. godz. 18.30).

może ingerować w sprawy podejmowane przez Kościół, a cesarz nie może sięgnąć na ołtarz, bo ołtarz jest dla Pana Boga²².

Nie dziwi zatem fakt, że działania operacyjne SB skierowane przeciwko Kurii lubelskiej, w odniesieniu do biskupa sufragana lubelskiego zyskiwały charakter priorytetowych²³. Ostra krytyka władz państwowych w wypowiedziach biskupa była powodem jego negatywnej oceny przez SB²⁴, która w sposób szczególnie zajęła się bp. Kamińskim, opracowując takie kierunki działań operacyjnych, które miały podważyć autorytet biskupa szczególnie wśród kleru parafialnego, a także zakonnego oraz środowiska naukowego KUL. Istotą wymierzonego w sufragana planu dezintegracji było:

- eksponowanie arbitralnego postępowania wobec księży;
- obsadzanie eksponowanych placówek parafialnych przez swoich kolegów;
- pomijanie przy awansach i otrzymywaniu różnych godności księży starszych i zasłużonych;
- ujawnianie nieprawidłowości w pożyciu małżeńskim jego brata²⁵.

Wszystkie kazania i wystąpienia biskupa miały być rejestrowane, a władze administracyjne i państwowe informowane o jego wrogiej działalności²⁶. Biskup wiedział, że jego wypowiedzi są przez komunistów nagrywane, o czym zresztą był informowany przez samych wiernych. Publicznie nazwał te działania władz nonsensem, mówiąc: „Ja kiedyś powiedziałem im proszę panów, ja się godzę wszystko co mówię nagrywać i wam dawać, bo przecież jak ja mówię, to chcę, żeby to do was dotarło, na tym polega dialog /wiara/”²⁷. Podczas kazania wygłoszonego w październiku 1980 roku w parafii Rachanie biskup, nawiązując do stałej już praktyki rejestrowania jego wypowiedzi przez SB, zwrócił uwagę na marnotrawstwo ludzkiej pracy, finansów i rezerw materiałowych, stwierdzając:

To prawda szukamy rezerw, szukamy rezerw, ciągle poszukujemy i nie możemy znaleźć. A przecież za biskupem, za każdym biskupem jeżdżą ludzie państwowymi samochodami, benzyną, na którą my dajemy pieniądze po to, by nagrywać biskupa kazanie. Jeżeli w Polsce jest blisko 80 biskupów, a za nimi

²² IPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/234, t. 2, MSW w Warszawie, Kazania Zygmunta Kamińskiego, biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej 1979-1980, k. 161-168 (Stenogram wystąpienia biskupa Z. Kamińskiego na spotkaniu z młodzieżą pracującą w Chełmie – parafia Mariacka 7.06.1980 r. godz. 18.30).

²³ *Kościół i opozycja na Lubelszczyźnie w dokumentach SB 1971-1983*, wstęp, wybór źródeł i oprac. M. Sobieraj, Lublin 2009, s. 29.

²⁴ M. Sobieraj, *Działania operacyjne SB wobec kurii lubelskiej w latach 1975-1989*, w: *Aparat bezpieczeństwa*, s. 144.

²⁵ *Kościół i opozycja na Lubelszczyźnie*, s. 190; Sobieraj, *Działania operacyjne SB*, s. 145.

²⁶ Sobieraj, *Działania operacyjne SB*, s. 145.

²⁷ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), sygn. 125/214, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, *Kamiński Zygmunt, bp Sufragana Diecezji Lubelskiej – stenogramy kazań 1978-1980*, k. 64 (Stenogram wystąpienia biskupa Z. Kamińskiego na spotkaniu z młodzieżą pracującą w Chełmie – parafia Mariacka 7.06.1980 r. godz. 18.30); AIPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/234, t. 2, MSW w Warszawie, Kazania Zygmunta Kamińskiego, biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej 1979-1980, k. 161-168 (Stenogram wystąpienia biskupa Z. Kamińskiego na spotkaniu z młodzieżą pracującą w Chełmie – parafia Mariacka 7.06.1980 r. godz. 18.30).

zawsze 2-3 jeździ i nagrywa. Podsumujcie jakie to są koszty. Gdyby ci ludzie zajęli się produkcją, hodowlą – ile więcej mielibyśmy żywności. To są rezerwy²⁸.

Nieskutecznym sposobem na „uciszenie” bp. Kamińskiego okazały się przeprowadzane z nim rozmowy w siedzibach urzędów wojewódzkich, które ostatecznie podsumowano jako nierokujące „pomyślniejszych prognoz na zmianę jego postawy”²⁹.

Władze komunistyczne żywo zainteresowane treścią kazań biskupa sufragana lubelskiego, angażując swoich funkcjonariuszy do śledzenia hierarchy i analizowania jego wypowiedzi, zarejestrowały, jak wynika z naszych ustaleń ponad 150 przemówień biskupa z lat 1978-1980, podczas których nie tylko zwracał uwagę na sprawy gospodarcze i społeczne kraju, krytykując władze za niegospodarność i przyczynianie się do upadku moralnego obywateli, ale także obarczał ją odpowiedzialnością za paraliż budownictwa sakralnego, za niedobór świątyń, zachęcając wiernych do inicjowania nowych budów, wbrew zakazom i restrykcjom ze strony władz. Przekonywał, że każdy ma prawo do wyznawania wiary i zaspokajania swoich duchowych potrzeb poprzez możliwość uczestnictwa w niedzielnej Mszy św. Zachęcał do odważnego przeciwstawiania się nakazom władz, sprzecznych z wartościami religijnymi i nauką Kościoła.

Na podstawie treści stenogramów możemy z przekonaniem powiedzieć, że bp. Kamińskiemu bardzo zależało na aktywizowaniu ludności wiejskiej, a także mieszkańców miast do samodzielnego podejmowania nie tylko inicjatyw budowlanych, ale także duszpasterskich.

Zapewniając o swoim wsparciu i modlitwie, pomagał im dostrzec prawdziwą rzeczywistość, obnażając zagrożenia wypływające z obecnego ustroju, w którym nie ma szacunku dla prawdy; a tylko najszerzej pojęta prawda może prowadzić człowieka do pokoju.

Były różne władze w przeciągu minionego okresu czasu a zawsze brak rzetelnej informacji. (...) musimy stanąć w wielkiej prawdzie jeśli chodzi o naszą rzeczywistość na płaszczyźnie prawdy na odcinku Kościół-Państwo. Często w radio, telewizji, w prasie czytacie jak wyjeżdża ksiądz prymas, jak go żegnają ministrowie, dyrektorzy departamentów. I wam się wydaje, że wszystko jest niesłychanie dobrze. Ale tak nie jest, dlatego że Kościół ciągle nie może się doczekać chwili aby uznać jego publiczne prawo do życia, do działania³⁰.

²⁸ IPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/234, t. 2, MSW w Warszawie, Kazania Zygmunta Kamińskiego, biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej 1979-1980, k. 300 (Stenogram kazania wygłoszonego przez bpa sufragana diecezji lubelskiej - Z. Kamińskiego w dniu 25.10.1980 r. o godz. 16.00 w kościele parafialnym w Rachaniach).

²⁹ AAN, sygn. 127/73, Urząd ds. Wyznań, Wydział Stowarzyszeń i Spraw Ogólnych, Sprawozdania o sytuacji wyznaniowej w 1979 roku. 1980. Tomy I. Sprawy 1-25, k. 64; AAN, sygn. 127/74, Urząd ds. Wyznań, Wydział Stowarzyszeń i Spraw Ogólnych, Sprawozdania o sytuacji wyznaniowej w 1979 roku. 1980. Tomy II. Sprawy 26-49, k. 189.

³⁰ AIPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/234, t. 2, MSW w Warszawie, Kazania Zygmunta Kamińskiego, biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej 1979-1980, k. 2-3, (Stenogram z wystąpienia biskupa Kamińskiego podczas mszy w kościele katedralnym w dniu 1 I 1980 r. godz. 11.00).

Słowa te miał biskup wypowiedzieć podczas Mszy św. w kościele katedralnym w Lublinie 1 stycznia 1980 roku. Mówił do wiernych językiem prostym, przytaczając wiele przykładów. Nie zabrakło w jego wypowiedziach ironizowania z systemu władzy, porównań, cytatów i dowcipów odnoszących się do współczesnych mu czasów. Z tego też powodu władze interesowały się kazaniem i wypowiedziami biskupa skierowanymi przeważnie do mieszkańców wsi, ale także miast, do rolniczo-robotniczego ludu, któremu biskup nakazywał zachować czujność, rozwagę i zachęcał do działania. Sam zresztą był synem wsi lubelskiej i znał dobrze jej realia oraz potrzeby.

Poza rejestracją kazań i przemówień biskupa funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa oraz władze administracji wyznaniowej na bieżąco informowały w swoich notatkach, doniesieniach i sprawozdaniach o wszelkich przejawach „antypaństwowej” działalności hierarchy³¹.

W przygotowanym przez funkcjonariuszy SB³² dla Wydziału IV Departamentu IV MSW zestawieniu działalności biskupów diecezji lubelskiej za pierwsze i drugie półrocze 1976 roku³³ w odniesieniu do bp. Kamińskiego odnotowano, iż w pierwszym półroczu wygłosił 22 kazania, w tym 3 o treści negatywnej, piętnując władzę za odmowę zezwoleń na budowę kościołów, tłumaczoną brakiem materiałów budowlanych oraz nawołując wiernych do aktywności w obrzędach religijnych.

W drugim półroczu 1976 roku biskup sufragan wygłosił 31 kazań, z czego 18 zdaniem SB zawierało negatywne bądź wrogie akcenty społeczno-polityczne.

Szczególnie wrogo występował w parafiach: Krasnobród, Chełm, Potok Wielki, Skierbieszów, w kościele katedralnym w Lublinie oraz kościołach: św. Krzyża i Tomasza w Zamościu. W kazaniach poruszał problemy ateizacji i laicyzacji wskazując na przedmiot walki z religią. Prawie w każdym wystąpieniu mówił o zabijaniu nienarodzonych porównując tą czynność do zbrodni hitlerowskich. W kilku przypadkach mówiąc o formach walki z religią wyraził się, iż stosowane są naciski moralne na ludzi wierzących, gdzie w zamian za odstąpienie od Boga proponowane są pieniądze i inne dobra materialne. Na temat dyskryminacji ludzi wierzących, którym nie wolno awansować i zajmować kierowniczych stanowisk wyraził się następująco: „W okresie okupacji niemieckiej widniały napisy przedział dla SS, restauracja dla SS, hotel dla SS itp. Dzisiaj u nas podobnie jak wtedy wszystko dla ludzi, którzy wyrzekli się Boga”. W ten sposób jak mówił zmusza się ludzi do niewiary poprzez zastraszanie i szantaż, poprzez wchodzenie z butami do ludzkiego sumienia³⁴.

Zastępca naczelnika Wydziału IV KW MO w Lublinie Edward Hawryło, przesyłając w 1976 roku sprawozdanie do Wydziału IV Departamentu IV MSW,

³¹ Sobieraj, *Działania operacyjne SB*, s. 145.

³² Pod zestawieniami podpisani są: Edward Hawryło – zastępca naczelnika Wydziału IV KW MO w Lublinie, od 1978 roku jego naczelnik oraz Tadeusz Hawrot – w latach 1972-1978 naczelnik Wydziału IV KW MO w Lublinie.

³³ AIPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/150, MSW w Warszawie, Sprawozdania Departamentu IV MSW z działalności polskich biskupów za lata 1975-1977, k. 128-136.

³⁴ AIPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/150, MSW w Warszawie, Sprawozdania Departamentu IV MSW z działalności polskich biskupów za lata 1975-1977, k. 129-130.

zaznaczył, że szczegółowe stenogramy z wystąpień bp. Kamińskiego były każdorazowo przekazywane do MSW³⁵.

Wynika z tego, że młody biskup, niespełna rok po przyjęciu sakry biskupiej, swoimi wypowiedziami tak mocno naraził się władzom komunistycznym, że już w 1976 roku, a być może i w poprzednim roku rejestrowały one jego wystąpienia³⁶.

Obecnie nie znamy ostatecznej liczby wszystkich zarejestrowanych wypowiedzi bp. Kamińskiego. Nie udało się dotrzeć do stenogramów z lat 1976-1977, choć już wiemy, że w 1976 roku takie rejestry powstały i zapewne aparat bezpieczeństwa kontynuował swoje działania wobec bp. Kamińskiego w kolejnym roku.

Przeprowadzona przez autorkę kwerenda m.in. w Archiwum Akt Nowych (w zespole Urząd ds. Wyznań w Warszawie) oraz Instytucie Pamięci Narodowej (w zespole MSW w Warszawie) pozwoliła na analizę łącznie 153 stenogramów, z lat 1978-1980, głównie pod kątem wypowiedzi biskupa na temat budownictwa sakralnego. Mamy jednak świadomość, że nie jest to kompletny wykaz stenogramów, jednak dla potrzeb problematyki niniejszego artykułu został on uznany za wystarczający.

Spośród 154 stenogramów, 12 z nich to streszczenia stenogramów lub streszczenia wypowiedzi biskupa oraz jedna notatka służbowa z wystąpienia duchownego. Pierwszy stenogram nosi datę 22 kwietnia 1978 roku, a ostatni 18 grudnia 1980 roku. O 26 stenogramach możemy powiedzieć, że są to kopie lub dublety i dotyczą one wypowiedzi biskupa z 1979 i 1980 roku.

Jednostka archiwalna przechowywana w zasobie AAN w Warszawie zawiera łącznie 42 stenogramy kazań i wypowiedzi bp. Kamińskiego z lat 1978-1980³⁷. Z tego zbioru 26 stenogramów to kopie bądź dublety stenogramów występujących w archiwum IPN w Warszawie. Po przeanalizowaniu ich treści można zauważyć, że są to kopie stenogramów z wypowiedziami biskupa na temat spraw budownictwa sakralnego. Prawdopodobnie MSW przekazywało je Urzędowi ds. Wyznań, który był odpowiedzialny za sprawy budownictwa sakralnego.

W materiałach archiwalnych IPN w Warszawie znajdują się dwa tomy kazań biskupa³⁸. Pierwszy zawiera 35 stenogramów z 1979 roku, natomiast tom drugi 76 stenogramów z 1980 roku.

Ponadto stenogramy z tomu pierwszego posiadają dodatkowe informacje o osobie sporządzającej bądź autoryzującej stenogram, o nadawcy i odbiorcy

³⁵ AIPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/150, MSW w Warszawie, Sprawozdania Departamentu IV MSW z działalności polskich biskupów za lata 1975-1977, k. 130.

³⁶ AIPN w Lublinie, sygn. IPN Lu 0276/140, Dziennik ewidencji teczek ewidencji operacyjnej na księży przesłanych przez Wydział „C” KWMO/WUSW Lublin do innych jednostek KWMO/WUSW za lata 1965-1989, [Biskup Zygmunt Kamiński figuruje w dzienniku na pozycji 28. Zapis dotyczy 1984 roku].

³⁷ AAN, sygn. 125/214, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Kamiński Zygmunt, bp Sufragan Diecezji Lubelskiej – stenogramy kazań 1978-1980.

³⁸ AIPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/234, t. 1, MSW w Warszawie, Kazania Zygmunta Kamińskiego, biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej 1979-1980; tamże, sygn. IPN BU 0713/234, t. 2, Kazania Zygmunta Kamińskiego, biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej 1979-1980.

stenogramu, a także o liczbie kopii danego zapisu. Tych danych nie posiadają stenogramy zebrane w tomie drugim.

W dalszej części artykułu nie będziemy streszczać kazań i wypowiedzi biskupa, ale zarysujemy ich najważniejsze wątki dotyczące spraw budowlanych w diecezji lubelskiej. Przeanalizujemy je, mając na uwadze potrzeby budowlane i aktualny stan budownictwa sakralnego na jej terenie. Podkreślić należy, że sufragan lubelski w swoich przemówieniach dość często podejmował kwestie budownictwa sakralnego, przyciągając uwagę władz państwowych i narażając się na działania represyjne z ich strony.

Problemy budownictwa sakralnego w kazaniach i wystąpieniach biskupa sufragana lubelskiego z lat 1978-1980

SB za pośrednictwem Wydziału ds. Wyznań analizowała składane przez ordynariusza lubelskiego plany w zakresie budownictwa sakralnego³⁹, gdyż dawało to okazję do oddziaływania na Kurię, stawiania jej warunków, wymuszenia na niej podporządkowania się dyktatowi władz. Uzyskanie zezwolenia na budowę nowych kościołów, zwłaszcza w dużych miastach, takich jak: Lublin⁴⁰, Świdnik⁴¹, Kraśnik⁴², Puławy⁴³ obwarowane było konkretnymi żądaniem.

Wypowiedzi bp. Kamińskiego należy rozważać w kontekście ogromnego zapotrzebowania na budownictwo sakralne w diecezji lubelskiej, którego deficyt stał się odczuwalny już na początku XIX wieku, a właściwie od powołania do życia diecezji lubelskiej w 1805 roku, kiedy budownictwo kościołów na jej

³⁹ Sobieraj, *Działania operacyjne SB*, s. 143.

⁴⁰ AIPN w Lublinie, sygn. IPN Lu 0218/76, t. 1-3, WUSW w Lublinie, Lublin Nałkowskich; APL, sygn. 29, Urząd Wojewódzki w Lublinie, Wydział ds. Wyznań, Parafia rzymskokatolicka pw. Miłosierdzia Bożego w Lublinie ul. Nałkowskich 1981-1985; tamże, sygn. 32, Parafia rzymskokatolicka pw. MB Fatimskiej w Lublinie 1984-1986; tamże, sygn. 34, Parafia rzymskokatolicka pw. św. Andrzeja Boboli w Lublinie 1985; tamże, sygn. 31, Parafia rzymskokatolicka pw. św. Stanisława w Lublinie ul. Zbożowa 1983-1985; tamże, sygn. 35, Parafia rzymskokatolicka pw. Dobrego Pasterza w Lublinie ul. Radzyńska 1985-1987; tamże, sygn. 36, Parafia rzymskokatolicka pw. św. Antoniego w Lublinie, Ponikwoda, 1987; tamże, sygn. 49, Parafia rzymskokatolicka pw. św. Andrzeja Boboli w Lublinie 1955-1989.

⁴¹ APL, sygn. 95, Urząd Wojewódzki w Lublinie, Wydział ds. Wyznań, Parafia rzymskokatolicka pw. NMP Częstochowskiej w Kazimierzówce 1962-1987; APL, sygn. 172, Urząd Wojewódzki w Lublinie, Wydział ds. Wyznań, Parafia rzymskokatolicka pw. Chrystusa Odkupiciela w Świdniku 1975-1988; AIPN w Lublinie, sygn. IPN Lu 014/770, t. 1-2, Sprawa operacyjnej obserwacji kryptonim „Fanatycy” Świdnik; J. Stefaniak, *Walka o kościół w Świdniku w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w.*, „Rocznik Lubelski”, 39 (2013) s. 198-209.

⁴² AIPN w Lublinie, sygn. IPN Lu 020/691, t. 1-2, Sprawa obiektowa kryptonim „Wawel” Kraśnik budowa kościoła; M. Dąbrowski, *Wydarzenia 26 czerwca 1959 roku w Kraśniku Fabrycznym. Przyczyny – przebieg – represje*, Warszawa-Lublin 2020.

⁴³ AIPN w Lublinie, Sprawa operacyjnego sprawdzenia kryptonim „Sybilla” Puławy, sygn. IPN Lu 0229/1058, sygn. mikrofilmu 11150/2; APL, Urząd Wojewódzki w Lublinie, Wydział ds. Wyznań, Parafia rzymskokatolicka pw. Św. Józefa w Puławach 1951-1988, sygn. 152; tamże, Parafia rzymskokatolicka pw. Miłosierdzia Bożego w Puławach 1980-1988, sygn. 155; tamże, Parafia rzymskokatolicka pw. św. Alberta Chmielowskiego w Puławach 1988-1989, sygn. 156.

obszarze od 1815 roku na ponad 100 lat zostało całkowicie sparaliżowane rozporządzeniami zaborcy rosyjskiego, a znacznej części świątyń groziło zawalenie z powodu bardzo złego stanu technicznego, zagrzybienia i przeciekających dachów. Dodatkowo w ramach represji carskich po powstaniu styczniowym, część parafii rzymskokatolickich na obszarze diecezji lubelskiej uległa kasacji. Jednocześnie ludność rzymskokatolicka w związku z dokonaną przez cara w 1875 roku likwidacją kościoła unickiego w Królestwie Polskim została pozbawiona możliwości korzystania z posług religijnych w cerkwiach, a takie przypadki miały miejsce.

Analizując kazania i wypowiedzi bp. Kamińskiego, należy mieć na uwadze wszystkie te uwarunkowania historyczne, które spowodowały tak ogromne zapóźnienia w budownictwie sakralnym na historycznym i ówczesnym obszarze diecezji lubelskiej. Na te okoliczności wskazywał wielokrotnie sam biskup w swoich kazaniach, przywołując okres zaborów, kiedy nie można było zbudować żadnej świątyni i taki stan paraliżu trwał aż do ukazów carskich w 1905 roku, gdy na bardzo krótki czas zezwolono na wznoszenie kościołów w zaborze rosyjskim, po czym powrócono do restrykcyjnego przestrzegania XIX-wiecznych przepisów budowlanych. Okres dwóch wojen spowodował duże straty w kościołach, szczególnie poważne po II wojnie światowej. Te świątynie, które nie ucierpiały bezpośrednio podczas działań wojennych, często były w bardzo złym stanie z powodu braku systematycznie przeprowadzanych prac remontowych, których przed 1918 rokiem nie można było podjąć bez zgody urzędników carskich. I choć po zakończeniu I wojny światowej przystąpiono w diecezji lubelskiej do niezbędnych prac restauracyjnych przy kościołach, to pojawiły się nowe przeszkody, takie jak drożyzna i hiperinflacja. Ponadto, mimo że Polska odzyskała niepodległość, to nadal na jej obszarze obowiązywały przestarzałe przepisy budowlane państw zaborczych. Proces unifikacji przepisów prawnych dotyczących budownictwa zakończył się dopiero przed wybuchem II wojny światowej⁴⁴. Świadomość tych realiów historycznych towarzyszyła rządcom diecezji lubelskiej, którzy wzięli na swe barki ogromny wysiłek odbudowy struktur diecezjalnych, w szczególności struktur terytorialnych. Budowa nowych obiektów sakralnych stała się priorytetem, gdyż należało nadrobić ponad półtorawieczne zapóźnienia w tym zakresie.

Nie było łatwo sprostać temu zadaniu w okresie, gdy władze komunistyczne, zwalczając wszelkie akcje budowlane podejmowane przez Kościół katolicki, stosowały działania represyjne nie tylko wobec biskupów czy administratorów parafii, ale także w stosunku do wiernych angażujących się w prace na rzecz parafii.

⁴⁴ Więcej na ten temat w artykułach J. Kumor-Mielnik: *Zarys problematyki budownictwa i strat wojennych w kościołach parafialnych diecezji lubelskiej po I wojnie światowej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 102 (2014) s. 115-136; *Subwencjonowanie przez państwo odbudowy kościołów i budynków parafialnych w diecezji lubelskiej po I wojnie światowej, na przykładzie Lublina i Chełma. (Na podstawie akt Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie)*, w: *Historia, ludzie i miejsca. Księga pamiątkowa Profesora Henryka Gapskiego*, red. R. Kozyrski, Lublin 2019, s. 419-432; *Wykaz zniszczeń w obiektach sakralnych diecezji lubelskiej po II wojnie światowej*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 111 (2019) s. 161-184.

Pomimo zapowiadanych zmian dekady gierkowskiej polityka władz w zakresie budownictwa sakralnego nie przejawiała widocznych różnic w porównaniu z poprzednimi dziesięcioleciami.

Dla przykładu w 1978 roku Kuria lubelska wniosowała o budowę 4 kościołów, 6 kaplic, 14 ośrodków katechetycznych, 23 domów mieszkalnych (w tym również plebanii), budowę 3 dzwonnicy i 4 budynków gospodarczych. W sprawie rozbudowy, odbudowy i przebudowy kościołów złożyła 3 wnioski. Łącznie w palnie na rok 1979 zawarła budowę, rozbudowę, przebudowę i odbudowę 57 budynków sakralnych i kościelnych⁴⁵. W odpowiedzi otrzymała zezwolenia na budowę 2 kościołów, 1 dzwonnicy, 15 budynków mieszkalnych, 3 budynków gospodarczych oraz rozbudowę (odbudowę) 2 kościołów. W liczbie 23 zezwoleń budowlanych nie znalazła się budowa ani jednej kaplicy, ani też żadnego punktu katechetycznego⁴⁶.

W sprawozdaniu z roku 1980 władze UW w Chełmie informowały o nawet 3-krotnie większej liczbie zgłoszonych przez Kurię Biskupią w Lublinie na rok 1981 sakralnych inwestycji budowlanych. Do występowania z jeszcze większą liczbą wniosków budowlanych miał, zdaniem władz, zachęcać bp Kamiński, wizytując parafie w 1980 roku⁴⁷.

I mimo że Kuria Biskupia w Lublinie w planach budowlanych na 1980 rok zawarła znacznie więcej budów obiektów sakralnych, niż w roku poprzednim, to nie uzyskała zgody na ich budowę. Przyznane na tenże rok zezwolenia budowlane zarówno przez władze UW w Zamościu, jak i UW w Tarnobrzegu i w Chełmie dotyczyły głównie remontów świątyń bądź ich przeniesienia na inne miejsce.

Opracowane 20 maja 1978 roku przez Komisję Episkopatu ds. Budowy Kościołów *Wytyczne budownictwa sakralnego w Polsce*⁴⁸, stały na przeszkodzie działaniom podejmowanym przez władze komunistyczne w obszarze budownictwa sakralnego. Wrogi, niebezpieczny oraz rozbudzający fanatyzm religijny był w ich opinii zapis zawarty w „Części II” dokumentu o duszpasterskim przygotowaniu wiernych do podjęcia inicjatywy budowy kościoła, mówiący o tym, że:

Bardzo ważne jest przygotowanie duszpasterskie wiernych, żeby oni uświadomili sobie konieczność budowy kościoła. Dobrze zaprowadzić stałą nowennę do Patrona przyszłego kościoła. Stałe wezwania w modlitwie wiernych. Jest to ważne nie tylko dla uzyskania pozwolenia, ale również dla uzyskania współpracy wiernych w dziele budowy.

Ważne jest utworzenie przyczółka duszpasterskiego w rejonie budowy, choćby jakiś punkt katechetyczny, to bardzo mobilizuje ludzi do ofiarności i pracy⁴⁹.

⁴⁵ R. Gryz, *Pozwolić czy nie? Władze PRL wobec budownictwa katolickich obiektów sakralnych w latach 1971-1980*, Kielce 2007, s. 330.

⁴⁶ Tamże, s. 331.

⁴⁷ AAN, sygn. 127/102, Urząd ds. Wyznań, Wydział Stowarzyszeń i Spraw Ogólnych, Charakterystyka sytuacji wyznaniowej w województwach w 1980 roku. 1981. Tom I. Sprawy 1-24, k. 26.

⁴⁸ AAN, sygn. 108/23, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Budowa, rozbudowa, remonty i adaptacje obiektów sakralnych, domów modlitw, figur, kapliczek, krzyży przydrożnych oraz kościelnych obiektów gospodarczych 1979. T. I, k. 278-281.

⁴⁹ AAN, sygn. 108/23, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Budowa, rozbudowa, remonty i adaptacje obiektów sakralnych, domów modlitw, figur, kapliczek, krzyży przydrożnych oraz kościelnych obiektów gospodarczych 1979. T. I, k. 278-281.

Zalecenia Episkopatu Polski systematycznie realizował bp Kamiński, przy okazji wizytacji parafii, uroczystości odpustowych, bierzmowania czy innych okoliczności.

Wraz z ordynariuszem diecezji lubelskiej bp. B. Pylakiem walczył o nowe obiekty sakralne dla swoich diecezjan. Wspólnie podjęli wysiłek, mający zaowocować rozbudową sieci kościołów i kaplic parafialnych, odbudową i reorganizacją struktur kościelnych. Biskup Kamiński poproszony o wypowiedź na temat bp. Pylaka i jego rządów w diecezji lubelskiej, w niełatwych czasach PRL, szczerze odpowiedział:

Niektórzy krytykowali go, ale była to krytyka nieprawdziwa. Był świetnym współpracownikiem, ogromnie wiele dobra uczynił. Umówiliśmy się razem, że ja miałem atakować władze, a on miał z nimi rozmawiać – dzięki takiej taktyce udało nam się doprowadzić do wybudowania wielu kościołów. To jest człowiek gruntownie wykształcony, szalenie pracowity, rozkochany w Kościele⁵⁰.

Z analizy obszernej dokumentacji aktowej dotyczącej budownictwa sakralnego w diecezji lubelskiej wynika, że wspomniana przez bp. Kamińskiego taktyka uzyskiwania zezwoleń budowlanych miała realne zastosowanie. Biskup suffragan głośno krytykował rządzących za brak zezwoleń na budowę obiektów sakralnych, otwarcie mówił o zwalczaniu Kościoła przez władze komunistyczne, przytaczając w swoich wypowiedziach konkretne przykłady. Nie dziwi zatem fakt, że kierownictwo Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w tajnej notatce z 11 maja 1979 roku sporządzonej w przededniu pierwszej wizyty Ojca św. Jana Pawła II w Polsce, nakazało szczególną kontrolą objąć m.in. bp. Kamińskiego⁵¹. Wbrew obawom władz, wypowiedzi bp. Kamińskiego z okresu poprzedzającego papieską pielgrzymkę do ojczyzny (z kwietnia, maja i czerwca 1979 roku) w porównaniu z pozostałymi zawierały najmniej treści uderzających w komunistyczny ustrój, a niektóre były ich zupełnie pozbawione. Generalnie biskupowi zarzucano, że głosi polityczne kazania, w których m.in. podburza wiernych przeciwko władzy i wręcz żąda od mieszkańców podejmowania otwartych działań w sprawach budownictwa sakralnego, tj. pisanie petycji, wysyłanie delegacji.

Największy nacisk w sprawach budowlanych mieli wywierać na władze wojewódzkie w Chełmie mieszkańcy domagający się kościołów w Rejowcu Fabrycznym⁵², Chełmie (2 kościołów) oraz kaplic w miejscowościach Brzeźno (parafia Kamień)⁵³ i Alojzów (parafia Kumów)⁵⁴. W tej ostatniej doszło do samowolnego

⁵⁰ Życie jest nam dane i zadane, s. 136.

⁵¹ Misiak, *Życie i posługa pasterska*, s. 19-40.

⁵² AIPN w Lublinie, sygn. IPN Lu 199/3, Urząd Wojewódzki w Chełmie, Dokumentacja dotycząca Parafii Rejowiec Fabryczny 1975-1982; tamże, sygn. IPN Lu 199/8, Obiekt sakralny Rejowiec.

⁵³ AIPN w Lublinie, sygn. IPN Lu 199/54, cz. 2, Urząd Wojewódzki w Chełmie, Kaplica Brzeźno, parafia Kamień.

⁵⁴ AIPN w Lublinie, sygn. IPN Lu 199/16, cz. 2, Urząd Wojewódzki w Chełmie, Kaplica Alojzów, parafia Kumów.

zajęcia remizy strażackiej na kaplicę. Również w Bukowie Wielkiej dokonano adaptacji remizy na kaplicę⁵⁵.

W kazaniu wygłoszonym w Chełmie 14 czerwca 1979 roku tuż po zakończeniu pierwszej pielgrzymki Ojca św. do ojczyzny, biskup, mówiąc o przyszłych owocach wizyty papieskiej, nie pominął spraw budownictwa sakralnego. Zwracając się do chełmian i podkreślając, że ich miasto się zmienia i będzie zmieniać, zauważył jednocześnie, że: „w tych zmianach potrzebne są też kościoły, potrzebne są domy modlitwy i myślę, że ten Chełm, który jest przodujący w produkcji cementu będzie miał też cement na kościoły, na świątynie, na punkty katechetyczne”⁵⁶.

Podczas kazania wygłoszonego 8 czerwca 1980 roku w Brzeźnie, w parafii Kamień biskup zapewnił tamtejszych wiernych o swoim wsparciu w ich dążeniu do budowy kaplicy.

Wypowiedź biskupa miała miejsce zaraz po tym, jak władze województwa chełmskiego po raz kolejny odmówiły wydania zezwolenia na budowę kaplicy w tej miejscowości⁵⁷.

Istniejąca tam niewielka kapliczka o wymiarach 3 × 3 m, nie była w stanie pomieścić nawet małej grupy wiernych, którzy uczestnicząc w nabożeństwie, zazwyczaj stali na dworze. Do Urzędu Wojewódzkiego w Chełmie napływały liczne petycje od mieszkańców parafii Kamień, którzy od pięciu lat domagali się zgody na budowę kaplicy w Brzeźnie. W sprawie kaplicy osobiście interweniował u władz wojewódzkich ordynariusz diecezji – bp Pylak. W sierpniu 1980 roku władze w odpowiedzi na jego prośbę zgodziły się jedynie na postawienie zadaszienia przy kapliczce, natomiast nie zgodziły się ani na jej powiększenie, ani na budowę nowego obiektu sakralnego. Władze województwa chełmskiego pomimo dużego nacisku społecznego na postawienie w Brzeźnie obiektu sakralnego, nie chciały dopuścić do jego budowy. Odrzuciły również wniosek Kurii o zezwolenie na powstanie domu mieszkalnego dla dojeżdżającego do Brzeźna kapłana, uzasad-

⁵⁵ AAN, sygn. 127/102, Urząd ds. Wyznań, Wydział Stowarzyszeń i Spraw Ogólnych, Charakterystyka sytuacji wyznaniowej w województwach w 1980 roku. 1981. Tom I. Sprawy 1-24, k. 27-28, 30; AIPN w Lublinie, sygn. IPN Lu 199/14, cz. 2, Urząd Wojewódzki w Chełmie, Kaplica Bukowa Wielka, parafia Sawin.

⁵⁶ AAN, sygn. 125/214, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Kamiński Zygmunt, bp Sufragan Diecezji Lubelskiej – stenogramy kazań 1978-1980, k. 2-3 (Stenogram kazania wygłoszonego przez sufragana lubelskiego bpa Z. Kamińskiego w Chełmie w dniu 14.06.79 r.); AIPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/234, t. 1, MSW w Warszawie, Kazania Zygmunta Kamińskiego, biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej 1979-1980, k. 40-42 (Stenogram kazania wygłoszonego przez sufragana lubelskiego bpa Z. Kamińskiego w Chełmie w dniu 14.06.1979 r.).

⁵⁷ AAN, sygn. 125/214, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Kamiński Zygmunt, bp Sufragan Diecezji Lubelskiej – stenogramy kazań 1978-1980, k. 4-8 (Stenogram kazania biskupa Kamińskiego, wygłoszonego w dniu 8.06.1980 r., we wsi Brzeźno, o godz. 16.15); AIPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/234, t. 2, MSW w Warszawie, Kazania Zygmunta Kamińskiego, biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej 1979-1980, k. 185-189 (Stenogram z kazania biskupa Kamińskiego, wygłoszonego w dniu 8. 06.1980 r., we wsi Brzeźno, o godz. 16.15).

niając, że ewentualne udzielenie zgody, spowoduje zwiększenie nacisku wiernych ubiegających się o pozwolenie na budowę kaplicy w tejsze miejscowości.⁵⁸

Przy okazji omawiania sprawy kaplicy w Brzeźnie, dyrektor Wydziału ds. Wyznań UW w Chełmie Franciszek Fass w poufnej notatce z 26 września 1980 roku donosił:

O ile ordynariusz diecezji lubelskiej biskup Bolesław Pylak stara się zrozumieć racje władz województwa chełmskiego i daje temu wyraz w stosownych uzgodnieniach, o tyle jego pomocnik, biskup Zygmunt Kamiński reprezentuje wręcz odmienne stanowisko. Jego wystąpienia są wyrazem żądań, eskalacji i wciągania wiernych do sporów i konfliktów z władzami. Wnioskować można, że hierarcha ten założył sobie program zbudowania wokół Chełma kilkunastu kościołów i kaplic. W swoich wystąpieniach publicznych biskup Zygmunt Kamiński nawołuje ludność do wywierania nacisków na władze by te udzielały więcej pozwoleń na budownictwo sakralne, by budownictwo sakralne wyprzedzało budowę zagłębia węglowego.

I tak biskup Zygmunt Kamiński w dniu 12 lipca bieżącego roku w parafii Olchowiec nawoływał, a nawet wręcz nakłaniał słuchaczy by w Bezku starali się o budowę kaplicy. On sam będzie mieszkał 3-4 dni w tygodniu w Chełmie celem dopilnowania budowy nowych kościołów. Naciska też by szybciej wydano pozwolenia na budowę jednego kościoła w Rejowcu Fabrycznym i dwu kościołów w Chełmie. Od mieszkańców wsi wprost żąda budowy kaplic i kościołów w Wierzbicy, Stołpiu, Brzeźnie, Serebryszczu, Strachosławiu, Białopolu, Kuliku i szeregu innych miejscowościach. We wsi Kulik nawet przeprowadził głosowanie i zobowiązał słuchaczy do starań o budowę.

W dniu 7 września 1980 r., podczas uroczystości odpustowych w parafii Mariackiej w Chełmie, biskup Zygmunt Kamiński wygłosił kazanie, które można nazwać wystąpieniem politycznym (...). W wystąpieniu tym również zwrócił się do mieszkańców Brzeźna użalając się nad tym, że jeszcze nie mają domu modlitwy⁵⁹.

Władze Wydziału ds. Wyznań UW w Chełmie, przesyłając władzom centralnym *Stenogram wystąpienia bpa Zygmunta Kamińskiego podczas uroczystości odpustowych w parafii Mariackiej w Chełmie w dniu 7 września 1980 roku o godzinie 17.30 /powitanie/*⁶⁰, zauważały, że pismo mieszkańców Brzeźna do Urzędu ds. Wyznań w Warszawie z 4 września 1980 roku⁶¹ w sprawie zezwolenia na budowę kaplicy „współbrzmi z ogólną eskalacją żądań biskupa Zygmunta Kamińskiego”⁶². Ostatecznie po rozmowach ordynariusza diecezji – bp. Pylaka, tak z władzami centralnymi, jak i wojewódzkimi, otrzymał on od wojewody chełmskiego ustne

⁵⁸ AAN, sygn. 108/30, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Budowa, rozbudowa, remonty i adaptacje obiektów sakralnych, domów modlitw, figur, kapliczek, krzyży przydrożnych oraz kościelnych obiektów gospodarczych. Rok 1980. T. III, k. 324-347.

⁵⁹ Tamże, k. 333-334.

⁶⁰ Tamże, k. 338-343.

⁶¹ Tamże, k. 346-347.

⁶² Tamże, k. 334.

zapewnienie, że w 1981 roku obie jego prośby dotyczące zarówno budowy domu mieszkalnego dla księdza, jak i kaplicy w Brzeźnie zostaną uwzględnione⁶³.

Przykład budowy kaplicy w Brzeźnie, pokazuje sposób załatwiania przez Kurie lubelską zezwoleń budowlanych. Taktyka, o której mówił sam bp Kamiński polegająca na jednoczesnym atakowaniu przez niego władz, a następnie na spokojnej i merytorycznej z nimi rozmowie, którą umiejętnie przeprowadzał bp Pylak⁶⁴, przynosiła, jak pokazuje przykład Brzeźna oczekiwany przez Kurie skutek.

W kazaniu wygłoszonym w sanktuarium maryjnym w Krasnobrodzie 2 lipca 1980 roku⁶⁵ bp Kamiński, zwracając się do pielgrzymów z Hrubieszowa oraz Matcza, poruszył sprawę braku zezwolenia władz wojewódzkich w Zamościu na przekazanie do użytku wiernych nieczynnego kościoła garnizonowego w Hrubieszowie oraz na przeniesienie z Horodła do Matcza kościoła pounickiego, zamienionego przez władze na magazyn meblowy. Homilie zakończył modlitwą błagalną do Matki Bożej Krasnobrodzkiej: „Wyproś oddanie i przeznaczenie z powrotem kościoła w tym Hrubieszowie dla czci bożej, dla świętowania. Daj, aby mieszkańcy Matcza wybudowali kościół”⁶⁶. Rok wcześniej, w tym samym miejscu, modlił się, aby murom zamienionej na magazyn meblowy świątyni w Horodle przywrócona została ich świętość: „Przywróć Pani świętość tych ścian kościoła w Horodle. Daj aby na te ściany zamiast szaf, regałów wróć twoje święte obrazy. Niech zamiast handlu rozbrzmiewa w tych ścianach modlitwa”⁶⁷.

O przeniesienie nieczynnej pounickiej świątyni z Horodła do Matcza, w której władze od 1973 roku zorganizowały magazyn meblowy GS, Kuria lubelska wniosowała od 1975 roku. Translokacja świątyni miała uchronić ją przed dal-

⁶³ Tamże, k. 324-327.

⁶⁴ O swoich niekonwencjonalnych zainteresowaniach parapsychologią, radiestezją i ziołolecznictwem opowiada abp B. Pylak w publikacji: *Poznawać w świetle wiary. Z emerytowanym metropolitą ordynariuszem lubelskim rozmawiają Irena Burchacka, Stefan Budzyński*, Warszawa 2003.

⁶⁵ AAN, sygn. 125/214, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Kamiński Zygmunt, bp Sufragan Diecezji Lubelskiej – stenogramy kazań 1978-1980, k. 9-13 (Stenogram kazania wygłoszonego przez bpa sufragana Zygmunta Kamińskiego w dn. 2 lipca 1980 r. o godz. 12.00 w Krasnobrodzie); AIPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/234, t. 2, MSW w Warszawie, Kazania Zygmunta Kamińskiego, biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej 1979-1980, k. 211-215 (Stenogram kazania wygłoszonego przez bpa sufragana Zygmunta Kamińskiego w dn. 2 lipca 1980 r. o godz. 12.00 w Krasnobrodzie).

⁶⁶ AAN, sygn. 125/214, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Kamiński Zygmunt, bp Sufragan Diecezji Lubelskiej – stenogramy kazań 1978-1980, k. 13 (Stenogram kazania wygłoszonego przez bpa sufragana Zygmunta Kamińskiego w dn. 2 lipca 1980 r. o godz. 12.00 w Krasnobrodzie).

⁶⁷ Tamże, k. 131 (Stenogram kazania wygłoszonego przez bpa Zygmunta Kamińskiego w dniu 2.07.1979 r. o godz. 0.30 w sanktuarium Maryjnym w Krasnobrodzie z okazji odpustu); AIPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/234, t. 1, MSW w Warszawie, Kazania Zygmunta Kamińskiego, biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej 1979-1980, k. 45-46 v (Stenogram kazania wygłoszonego przez bpa Zygmunta Kamińskiego w dniu 2.07.1979 r. o godz. 0.30 w sanktuarium Maryjnym w Krasnobrodzie z okazji odpustu).

szym niszczeniem, a jednocześnie obiekt miał służyć mieszkańcom Matcza do odbywania praktyk religijnych⁶⁸.

Swe prośby o przeniesienie nieczynnego drewnianego kościoła z Horodła do wsi Matcze, a także o przywrócenie dla celów kultu kościoła garnizonowego w Hrubieszowie Kuria ponowiła 14 grudnia 1976 roku w przedłożonym w UW w Zamościu planie budownictwa sakralnego i kościelnego⁶⁹.

W odpowiedzi władze nie wyraziły zgody ani na przeniesienie kościoła z Horodła do Matcza, ani na otwarcie dla wiernych kościoła garnizonowego w Hrubieszowie⁷⁰.

W 1978 roku władze UW w Zamościu zgodę na translokowanie horodelskiej świątyni uzależniły od podporządkowania się Kurii żądaniu usunięcia z funkcji wikariusza parafii Horodło – ks. Stanisława Mizaka. Zdaniem władz wikariusz ten od chwili swojego przybycia w 1976 roku do parafii Horodło rozpoczął aktywną działalność duszpasterską wśród młodzieży i dorosłych. Miał inspirować mieszkańców Matcza do zbierania podpisów w sprawie przeniesienia byłego kościoła pounickiego z Horodła do ich miejscowości. Również według relacji władz, ks. S. Mizak w punkcie katechetycznym w Matczu, zorganizowanym w prywatnym mieszkaniu, systematycznie od 1977 roku odprawiał nabożeństwa, „stwarzając pozory istnienia obiektu sakralnego”⁷¹. Za organizowanie zgromadzeń o charakterze religijnym Kolegium ds. Wykroczeń przy Naczelniku Gminy Horodło trzykrotnie orzekło karę grzywny dla księdza w kwocie 3500, 4500 i 5000 zł, której nie zapłacił. Ponadto zarzucano Kurii, że popiera działania wikariusza i że sam bp Pylak „poleciał na piśmie ks. St. Mizakowi stałe odprawianie nabożeństw w punkcie katechetycznym w Matczu”⁷². Z kolei biskup sufragan lubelski Kamiński

⁶⁸ Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie (dalej: AAL), sygn. 3101, Dział IV, Komisja Artystyczno-Budowlana, Wystąpienie Kurii Biskupiej w Lublinie do władz państwowych w sprawie zatwierdzenia planów budowy i remontów obiektów sakralnych i kościelnych na rok 1975, k. 17; Archiwum Państwowe w Zamościu (dalej: APZ), sygn. 215, Urząd Wojewódzki w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, Budownictwo obiektów sakralnych i kościelnych, k. 22; AAN, sygn. 108/23, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Budowa, rozbudowa, remonty i adaptacje obiektów sakralnych, domów modlitw, figur, kapliczek, krzyży przydrożnych oraz kościelnych obiektów gospodarczych 1979. T. I, k. 132-164.

⁶⁹ AAL, sygn. 3102, Dział IV, Komisja Artystyczno-Budowlana, Wystąpienie Kurii Biskupiej w Lublinie do władz państwowych w sprawie zatwierdzenia planów budowy i remontów obiektów sakralnych i kościelnych na rok 1976, k. 117-122, 130; APZ, sygn. 216, Urząd Wojewódzki w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, Budownictwo obiektów sakralnych i kościelnych, k. 27, 28-29, 41-53, 60-61.

⁷⁰ APZ, sygn. 216, Urząd Wojewódzki w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, Budownictwo obiektów sakralnych i kościelnych, k. 41-53.

⁷¹ AAN, sygn. 108/23, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Budowa, rozbudowa, remonty i adaptacje obiektów sakralnych, domów modlitw, figur, kapliczek, krzyży przydrożnych oraz kościelnych obiektów gospodarczych 1979. T. I, k. 146.

⁷² Tamże, k. 147; z powodu braku zezwoleń na budowę kościołów i kaplic odprawianie Mszy św. w przystosowanych dla potrzeb kultu obiektach niesakralnych stało się powszechne, wbrew zakazom władz, które zresztą zarzucały ordynariuszowi lubelskiemu, że wręcz zaleca odprawianie Mszy św. w punktach katechetycznych; AIPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/150, MSW w War-

miał w rozmowie z księżmi przeprowadzonej w 1977 roku stwierdzić, że: „Kuria musi wygrać sprawę Matcza, gdyż to co robi ks. Mizak jest zbieżne z zaleceniami 161 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski⁷³. Na żadne ustępstwa wobec władz administracyjnych iść w tym przypadku nie można⁷⁴.

W sprawie Matcza i ks. Mizaka wojewoda zamojski rozmawiał zarówno z biskupem ordynariuszem, jak i sufraganem. Warunkiem wyrażenia zgody na przeniesienie świątyni z Horodła do Matcza było przeniesienie ks. Mizaka. Jak pisały miejscowe władze w notatce służbowej: „Jeżeli bp Pylak przeniesie ks. Mizaka na inny teren, to będzie możliwość erygowania parafii w Matczach i przeniesienia tam kaplicy z Horodła w miejsce nielegalnie powstałej w tej miejscowości kaplicy wraz z punktem katechetycznym⁷⁵.

W marcu 1978 roku mieszkańcy, zwracając się do ministra kierownika Urzędu ds. Wyznań Kazimierza Kąkola, skarżyli się na postępowanie władz gminnych i wojewódzkich, które doprowadza ich do „szału złości i nienawiści”. Wyrażając swoje oburzenie, pisali: „Dlaczego jakiś złośliwy i niewierzący Polak odmawia prawa modlenia się Polakom wierzącym, komu na tym zależy aby pusty budynek niszczył się a mieszkańcy Matcza, Cegielni i Bereźnicy chodzili 12 km do kościoła w Horodle⁷⁶. Pomimo zabiegów zarówno Kurii, jak i mieszkańców władze tak w 1978 roku, jak i w następnych latach, aż do 1981 roku nie zmieniły swojego stanowiska w sprawie horodelskiego kościółka, który nadal pełnił funkcję magazynu meblowego SG.

Dopiero w 1981 roku sprawa świątyni dla mieszkańców Matcza została ostatecznie rozwiązana. W zamian za pomyślne zakończenia kwestii przeniesienia kościoła z Horodła do Matcza, bp Pylak miał wspomóc władze wojewódzkie w zapobieżeniu odbycia „prowokacyjnej demonstracji” antyradzieckiej w Horodle. Chodziło o nakłonienie Zarządu Głównego Solidarności Rolniczej do rezygnacji z planowanego na dzień 10 października 1981 roku zgromadzenia „patriotyczno-narodowego” w Horodle, leżącym przy granicy z ZSRR. Władze obawiały się, że planowane zgromadzenie zostanie uznane przez wschodniego sąsiada za prowokację antyradziecką⁷⁷.

szawie, Sprawozdania Departamentu IV MSW z działalności polskich biskupów za lata 1975-1977, k. 129.

⁷³ W komunikacie ze 161. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski zapisano m.in.: „Konferencja uznała że z prawem wiernych do zaspokajania ich potrzeb duchowych, jak również z właściwą atmosferą stosunków kościelno-państwowych jest wysoce niezgodne karanie księży i właścicieli lokali za przyjmowanie młodzieży odprawiającej rekolekcje liturgiczne, tzw. oazy, i za odprawianie Mszy św. w ich pomieszczeniach, zwłaszcza dla dzieci i dla osób, które ze względu na stan zdrowia lub wiek nie są w stanie udać się do kościoła, by korzystać z sakramentów świętych”; *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000*, oprac. J. Żaryn, Poznań 2006, s. 190-193.

⁷⁴ AAN, sygn. 108/23, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Budowa, rozbudowa, remonty i adaptacje obiektów sakralnych, domów modlitw, figur, kapliczek, krzyży przydrożnych oraz kościelnych obiektów gospodarczych 1979. T. I, k. 148.

⁷⁵ Tamże, k. 136.

⁷⁶ Tamże, k. 152.

⁷⁷ APZ, sygn. 234, Urząd Wojewódzki w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, Nadzór nad kościołem rzymskokatolickim, k. 162.

Licząc na wsparcie ze strony biskupa ordynariusza, władze zezwoliły nawet na budowę nowego obiektu sakralnego w Matczu na wypadek, gdyby mieszkańcy Horodła, planujący w kościółku pounickim urządzić muzeum regionalne, sprzeciwili się jego translokacji⁷⁸.

Biskup Kamiński, przemawiając w Krasnobrodzie w 1980 roku i bezpośrednio zwracając się do pielgrzymów z Matcza i Hrubieszowa, doskonale wiedział, że w swoich dążeniach do posiadania własnej świątyni potrzebują oni również wsparcia duchowego. Pokazał, że ich problemy nie są mu obce, że nie zważając na restrykcje i na konsekwencje swoich wypowiedzi, otwarcie domaga się od władz dokładnie tego, czego oczekują wierni, o co od wielu lat proszą, kierując do władz liczne petycje i wysyłając swoje delegacje do właściwych im urzędów wojewódzkich.

Obok kazań wygłoszonych w Chełmie, Brzeźnie, Krasnobrodzie, bp Kamiński docierał ze słowem wsparcia do mieszkańców tych miejscowości, gdzie istniała potrzeba tworzenia nowego ośrodka parafialnego, filialnego, a przede wszystkim budowy nowego obiektu sakralnego: kościoła, kaplicy dojazdowej czy katechetycznej.

W 1980 roku spotkał się m.in. z mieszkańcami wsi Bezek i Kulik w parafii Olchowiec⁷⁹, co zaowocowało utworzeniem w Bezku w latach 1984-1987 kaplicy w byłej cerkwi⁸⁰ oraz budową w latach 1985-1987 kaplicy pw. NMP Królowej Polski w Kuliku⁸¹.

Przemawiając w Bezku i Kuliku w 1980 roku, bp Kamiński mówił wprost, że w tych miejscowościach muszą powstać kaplice. „Ja przyjechałem tutaj, żeby wam powiedzieć, że my byśmy chcieli, żeby w najbliższym czasie była tutaj kaplica. (...) Wobec tego wyraźnie i jeszcze raz mówię, że powinien być tutaj kościół, powinna być kaplica”⁸².

⁷⁸ Tamże, k. 225.

⁷⁹ AAN, sygn. 125/214, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Kamiński Zygmunt, bp Sufragan Diecezji Lubelskiej – stenogramy kazań 1978-1980, k. 21-24 (Stenogram wystąpienia b-pa Kamińskiego we wsi Bezek par Olchowiec na spotkaniu z mieszkańcami wsi godz. 19.30 w dniu 12.07.1980 r.), k. 25-27 (Stenogram wystąpienia bpa Kamińskiego w punkcie katechetycznym w miejscowości Kulik par Olchowiec w dniu 12.07.1980 r. o godz. 21.00); AIPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/234, t. 2, MSW w Warszawie, Kazania Zygmunta Kamińskiego, biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej 1979-1980, k. 228-231. (Stenogram wystąpienia b-pa Kamińskiego we wsi Bezek par Olchowiec na spotkaniu z mieszkańcami wsi godz. 19.30 w dniu 12.07.1980 r.)

⁸⁰ *W służbie kościołowi lubelskiemu 1975-1997. Księga upamiętniająca posługę Pasterza Diecezji Arcybiskupa Bolesława Pylaka*, red. D. Pietrusiński, Lublin 1998, s. 385.

⁸¹ Tamże, s. 387.

⁸² AAN, sygn. 125/214, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Kamiński Zygmunt, bp Sufragan Diecezji Lubelskiej – stenogramy kazań 1978-1980, k. 25-26 (Stenogram wystąpienia bpa Kamińskiego w punkcie katechetycznym w miejscowości Kulik par Olchowiec w dniu 12.07.1980 r. o godz. 21.00); AIPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/234, t. 2, MSW w Warszawie, Kazania Zygmunta Kamińskiego, biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej 1979-1980, k. 232-234 (Stenogram wystąpienia bpa Kamińskiego w punkcie katechetycznym w miejscowości Kulik par Olchowiec w dniu 12.07.1980 r. o godz. 21.00).

W Pasiekach na terenie parafii pw. św. Józefa w Tomaszowie Lubelskim, gdzie przy krzyżu w 1980 roku bp Kamiński wygłosił kazanie, w następnym roku wzniesiono kaplicę pw. Narodzenia NMP⁸³. Również w miejscowości Strupin Duży, w której biskup spotkał się z wiernymi w 1980 roku, trzy lata później wybudowano kaplicę pw. św. Stanisława BM⁸⁴. Podobnie stało się we wsi Serebryszcze, gdzie w latach 1984-1985 wierni postawili kaplicę pw. św. Maksymiliana Kolbe⁸⁵. Podczas spotkania z mieszkańcami Serebryszcz 7 czerwca 1980 roku biskup skarżył się na brak zezwoleń budowlanych, mówiąc:

No muszę wam powiedzieć, że województwo lubelskie i chełmskie najgorzej nas traktuje (...). Najwięcej mamy do czynienia z władzami z woj. zamojskiego, lubelskiego i chełmskiego. Najgorzej jesteśmy traktowani tutaj w Chełmie. Mamy tutaj najmniej pozwoleń choć to jest bardziej uprzemysłowione województwo choćby np. od zamojskiego. Np. w tym roku nie otrzymaliśmy nic, ani żadnego kościoła, ani żadnej kaplicy, ani nawet punktu katechetycznego⁸⁶.

W planach bp. Kamińskiego była budowa kilkudziesięciu kaplic, a późniejszych latach także i kościołów zlokalizowanych w tej części diecezji lubelskiej, która znajdowała się od 1975 roku na terenie województwa chełmskiego. Dlatego już w 1978 roku bp Kamiński otrzymał od swojego ordynariusza specjalne uprawnienia dla spraw regionu ziemi chełmskiej⁸⁷. Sam mówił, że biskup zlecił mu troskę nad tym rejonem, aby przywrócić dawną świetność Góry Chełmskiej, by promieniowała na cały obszar diecezji lubelskiej. W celu skutecznego wypełnienia tego zadania bp Kamiński zapowiadał, że będzie blisko mieszkańców Chełma i okolicznych wiosek, gdyż przez kilka dni w tygodniu będzie zamieszkiwał w Chełmie, aby mieć rozeznanie w potrzebach tej części diecezji⁸⁸.

Na brak zezwoleń budowlanych bp Kamiński zwrócił uwagę także podczas wystąpienia w katedrze lubelskiej 9 marca 1980 roku, mówiąc, że obecnie liczba kościołów w Lublinie jest taka sama jak była przed wojną; „Lublin dzisiaj rozrósł się kilkakrotnie, nie daje się pozwoleń na budowę kościołów, bo wiadomo, że one

⁸³ *W służbie kościołowi lubelskiemu*, s. 389.

⁸⁴ Tamże, s. 391.

⁸⁵ Tamże, s. 390.

⁸⁶ AAN, sygn. 125/214, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Kamiński Zygmunt, bp Sufragan Diecezji Lubelskiej – stenogramy kazań 1978-1980, k. 45 (Stenogram wystąpienia biskupa Kamińskiego wygłoszonego w dniu 7.06.1980 r. o godzinie 20.00 podczas spotkania z mieszkańcami Serebryszcz); AIPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/234, t. 2, MSW w Warszawie, Kazania Zygmunta Kamińskiego, biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej 1979-1980, k. 169-172 (Stenogram wystąpienia biskupa Kamińskiego wygłoszonego w dniu 7.06.1980 r. godz. 20.00 podczas spotkania z mieszkańcami Serebryszcz).

⁸⁷ Misiak, *Życie i posługa pasterska*, s. 24.

⁸⁸ AAN, sygn. 125/214, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Kamiński Zygmunt, bp Sufragan Diecezji Lubelskiej – stenogramy kazań 1978-1980, k. 46 (Stenogram wystąpienia biskupa Kamińskiego wygłoszonego w dniu 7.06.1980 r. o godzinie 20.00 podczas spotkania z mieszkańcami Serebryszcz); AIPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/234, t. 2, MSW w Warszawie, Kazania Zygmunta Kamińskiego, biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej 1979-1980, k. 5-13 (Stenogram z wystąpienia b-pa Zygmunta Kamińskiego w katedrze w dniu 9.III.br. o godz. 17.00 nt. „Potrzeby duszpasterskie kościoła”).

człowieka do Boga przybliżają. Jest to zaplanowany system ateizacji narodu”⁸⁹. Biskup podkreślał, że aby można było skutecznie duszpasterzować muszą być kościoły. Potępiał władze, za utrudnianie duchowieństwu nabywania materiałów budowlanych oraz represjonowanie wiernych za przekazywanie ich na cele kościelne⁹⁰.

Biskup przypomniał również o przykrym wydarzeniu związanym z odmową wynajmu autokarów i udostępnienia pociągów dla wiernych udających się do Wąwolnicy na uroczystość koronacji figury MB Kębelskiej:

Pamiętacie jakżeśmy wszyscy przeżywali głęboko koronację figury MB w Wąwolnicy. Błagaliśmy wtedy, aby dano dodatkowe pociągi. Trzeba było jednak iść pieszo. W rok później, gdy odbywał się w miesiącu wrześniu mecz piłkarski w Warszawie: Gwardia W-wa – Motor Lublin, dla kilku tysięcy ludzi wysłano dodatkowy pociąg⁹¹.

Sprawa uniemożliwienia wiernym wyjazdu na koronację Matki Bożej Kębelskiej do Wąwolnicy we wrześniu 1978 roku mocno utkwiała w świadomości społecznej, a poczucie doznanej krzywdy wywołało sprzeciw wobec władz wojewódzkich.

Wówczas to na uroczystości do Wąwolnicy 9 i 10 września 1978 roku mieli się udać wierni z całej diecezji, jednak na kilka dni przed wyjazdem pielgrzymów, a nawet w dniu wyjazdu przedsiębiorstwa transportowe odmówiły wynajmu autokarów, tłumacząc odmowę odgórnymi zarządzeniami. Wierni pozbawieni w ostatniej chwili środków transportu, który zgodnie z wcześniejszymi umowami miał zostać im zapewniony, nie zdołali dotrzeć do Wąwolnicy na uroczystości koronacyjne. Ponadto w sprawozdaniu z uroczystości w Wąwolnicy władze podały zaniżoną liczbę jej uczestników, przy której – jak stwierdził bp Pylak – „przeoczono tylko jedno zero”⁹².

Z powodu zablokowania przez władze wyjazdu autokarów na uroczystości koronacyjne do Wąwolnicy, 26 września 1978 roku Kuria przesłała „protest” do wojewody tarnobrzeskiego Władysława Bobka, pod którym podpisało się 565 księży diecezji lubelskiej, z terenu 4 województw: lubelskiego, zamojskiego,

⁸⁹ AAN, sygn. 125/214, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Kamiński Zygmunt, bp Sufragan Diecezji Lubelskiej – stenogramy kazań 1978-1980, k. 55 (Stenogram z wystąpienia b-pa Zygmunta Kamińskiego w katedrze w dniu 9.III.br. o godz. 17.00 nt. „Potrzeby duszpasterskie kościoła”).

⁹⁰ AAN, sygn. 125/214, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Kamiński Zygmunt, bp Sufragan Diecezji Lubelskiej – stenogramy kazań 1978-1980, k. 55 (Stenogram z wystąpienia b-pa Zygmunta Kamińskiego w katedrze w dniu 9.III.br. o godz. 17.00 nt. „Potrzeby duszpasterskie kościoła”).

⁹¹ AAN, sygn. 125/214, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Kamiński Zygmunt, bp Sufragan Diecezji Lubelskiej – stenogramy kazań 1978-1980, k. 53 (Stenogram z wystąpienia b-pa Zygmunta Kamińskiego w katedrze w dniu 9.III.br. o godz. 17.00 nt. „Potrzeby duszpasterskie kościoła”).

⁹² Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Sandomierzu (dalej: APK), sygn. 884/178, Urząd Wojewódzki w Tarnobrzegu, Wydział ds. Wyznań, Kuria Lubelska od 1988 do 1983 [błąd w datowaniu teczek], k. 72.

tarnobrzeskiego, chełmskiego, wyrażając słowa żalu i ubolewania⁹³. Współautorem i sygnatariuszem „protestu” był kanclerz Kurii ks. Dionizy Pietrusiński. Pismo to otrzymał również minister K. Kąkol. Sam ordynariusz lubelski nie podpisał się pod „memorandum”, gdyż jak wyjaśnił ministrowi Kąkolowi: „Protestu nie podpisałem celowo, by nie twierdzono, że w ten sposób zmuszam księży do podpisu”⁹⁴. Natomiast jak zaznaczył, protest był uzasadniony, a on w pełni solidaryzuje się z jego sygnatariuszami. „Protest” ten uznany został przez władze wojewódzkie za sprawę międzywojewódzką o charakterze politycznym, która negatywnie wpłynęła na stosunek społeczeństwa i duchowieństwa do państwa⁹⁵.

W odpowiedzi na „protest” Kurii, dyrektor Wydziału ds. Wyznań UW w Tarnobrzegu w piśmie do bp. Pylaka z 10 listopada 1978 roku domagał się „wyciągnięcia wniosków” w stosunku do dziekanów i księży, którzy byli jego inicjatorami i zdaniem władz wywołali w ten sposób konflikt pomiędzy wiernymi a władzami administracyjnymi⁹⁶.

Biskup Pylak, biorąc w obronę wiernych i duszpasterzy, skierował 24 listopada 1978 roku pismo do ministra Kąkola, w którym używając mocnych słów i dosadnych argumentów, potępił działania władz wojewódzkich. Krytykę odniósł również do postępowania pracowników Urzędu ds. Wyznań w rozwiązywaniu spraw budowlanych diecezji lubelskiej, pisząc:

Na marginesie omawianej sprawy pozwolę sobie zauważyć, że pracownicy Urzędu ds. Wyznań często szermują twierdzeniem o poprawności stosunków między władzami państwowymi a kościelnymi. Twierdzenie to jest bardziej postulatem niż rzeczywistością. Ustawicznie bowiem rodzą się w terenie konflikty, kończące się zwykle szeregiem pism, nie zawsze zaś pozytywnym skutkiem. Ze spraw aktualnych przytoczę następujące:

- a) sprawę przeniesienia zabytkowego kościoła z XVII w. z Matczyna (Województwo Lubelskie). Pisałem do wszystkich możliwych instancji, bez rezultatu. Kościół grozi zawaleniem. Niszczyje zabytek naszej kultury narodowej. Pytanie, z czyjej winy?
- b) podobna sprawa jest z kościołem drewnianym w Turkowicach (Woj. Zamojskie).
- c) kościół drewniany w Horodle (Woj. Zamość) zamieniono na magazyn meblowy. Czy mogę w tym wypadku nie protestować?
- d) kościół pogarnizonowy w Hrubieszowie porastają już drzewka. Nie wolno go jednak przywrócić kultowi religijnemu.
- e) po wielokroć zwracałem się z prośbą o zezwolenie na budowę punktów katechetycznych. Nie uzyskałem ani jednego. Co więcej, ostatnio usuje

⁹³ Tamże, k. 40-52. Podpisy pod protestem księży otrzymali dyrektorzy Wydziałów ds. Wyznań Urzędów Wojewódzkich w Chełmie (dyr. Franciszek Fass), Lublinie (dyr. Stefan Zahor), Zamościu (dyr. Jan Tur), przesyłając je do UW Wydziału ds. Wyznań w Tarnobrzegu.

⁹⁴ APK, Urząd Wojewódzki w Tarnobrzegu, Wydział ds. Wyznań, Kuria Lubelska, k. 70.

⁹⁵ AAN, sygn. 127/71, Urząd ds. Wyznań, Wydział Stowarzyszeń i Spraw Ogólnych, Sprawozdania o sytuacji wyznaniowej i działalności wydziałów w 1978 roku. Tom II. Sprawy 25-49. 1978-1979, k. 264.

⁹⁶ APK, Urząd Wojewódzki w Tarnobrzegu, Wydział ds. Wyznań, Kuria Lubelska, k. 55.

- się zlikwidować taki punkt, pod pokrywką różnych pseudoracji w Szastarce (Woj. Tarnobrzeg).
- f) w Rejowcu Fabrycznym wybuchła ostatnio wielka burza o wiatę (daszek na żelaznych słupkach) dostawioną do tymczasowej kapliczki, by ludziom stojącym na zewnątrz nie lało się za kołnierz w okresach deszczu. Przekonywano mnie, że prawo budowlane domaga się zezwolenia na taką budowę. Zapytałem: a jeśli o takie pozwolenie poprosimy, czy je otrzymamy? Padła odpowiedź negatywna. Niech więc ludzie stoją w deszczu, by stało się prawu zadość. Na moje drugie pytanie: czy gospodarz mający żniwiarkę na polu, gdy chce ją zabezpieczyć przed deszczem takim właśnie daszkiem, również powinien starać się o takie zezwolenie, otrzymałem odpowiedź twierdzącą. Teraz więc rozumiem, dlaczego tak wiele sprzętu technicznego niszczeje po polach.
 - g) w Korytkowie (Woj. Zamość) leży kamień zwieziony przed 25 laty na budowę kaplicy. Pokryła go już warstwa mchu i ludzie świętowali ostatnio swoisty jubileusz 25-lecia starań o zezwolenie na budowę kaplicy (do kościoła mają 10-12 km).
 - h) w Lublinie prosimy o zezwolenie na budowę kościoła w nowej dzielnicy Czechów (będzie liczyła 50 tys. mieszkańców: w tej chwili zamieszkuje około 20 000 ludzi). Zwykła odpowiedź: brak materiałów. Nasza propozycja: pozwólcie zbudować zwykły barak. Obiecujemy czekać cierpliwie 10 lat na materiały.
 - i) Mógłbym przytoczyć jeszcze całą serię spraw personalnych – odrzucanie moich kandydatów na stanowiska proboszczów. Tym samym kandydatom, którym zrobiono wielką przykrość, nie zatwierdzając ich, oferuje się potem odznaczenia państwowe, których oczywiście nie przyjęli ze zrozumiałych względów.
 - j) Proszę wybaczyć mi ten łańcuch spraw, który można by ciągnąć jeszcze długo. Ale mówi się tak pięknie o normalizacji stosunków, ich poprawności na naszym terenie. Chciałbym, aby te słowa stawały się rzeczywistością. Jeśli zaś pozostają pustym dźwiękiem bez pokrycia, to lepiej ich nie używać, bo to bardzo razi i denerwuje słuchającego czy czytającego takie słowa⁹⁷.

Obaj biskupi lubelscy, tak ordynariusz Pylak, jak i sufragan Kamiński mówili jednym głosem w sprawach budownictwa sakralnego. Z tym, że rolą bp. Kamińskiego było nagłaśnianie wśród wiernych problemów budowlanych w diecezji. Mówienie wprost, że brak kościołów jest skutkiem realizacji antykościelnej polityki państwa. Rolą zaś bp. Pylaka było prowadzenie rozmów z wyraźnym wskazaniem na potrzebę łagodzenia napięć społecznych powstałych na tle budownictwa sakralnego. Zdaniem biskupów lubelskich jedynym środkiem na wyciszenie nastrojów społecznych było pozytywne stanowisko władz wobec potrzeb budowlanych diecezji lubelskiej.

W opinii władz, wypowiedzi bp. Kamińskiego każdorazowo stawały się przyczyną konfliktów między wiernymi a władzami administracyjnymi.

Wizyty bp. Kamińskiego w wielu miejscowościach diecezji lubelskiej nie były przypadkowe, miały bowiem na celu przygotować właściwy grunt pod budowę nowego obiektu sakralnego, zmobilizować wiernych do podjęcia starań

⁹⁷ APK, Urząd Wojewódzki w Tarnobrzegu, Wydział ds. Wyznań, Kuria Lubelska, k. 72-73.

o uzyskanie zezwolenia budowlanego i zachęcić do pełnego zaangażowania się w inicjatywę budowlaną, poprzez m.in. składanie licznych petycji i wysyłanie do władz delegacji parafialnych.

Sprawom budowlanym w diecezji lubelskiej było poświęcone kazanie odpustowe wygłoszone przez bp. Kamińskiego 2 lipca 1979 roku w sanktuarium maryjnym w Krasnobrodzie. Poruszył w nim problem braku zezwoleń na budowę najpotrzebniejszych świątyń w: Chełmie, Rejowcu Fabrycznym, Poniatowej, Puławach, Lublinie (w dzielnicach Czechów, LSM; w osiedlach Bronowice i Tatary) oraz na Zamojszczyźnie⁹⁸.

Ta sama tematyka była przedmiotem kazania wygłoszonego przez bp. Kamińskiego 9 września 1979 roku w Wąwolnicy, w sanktuarium MB Kębelskiej. Biskup podkreślał, że obecnie dla Kościoła problemem numer jeden jest budownictwo sakralne⁹⁹.

Jednocześnie w obu kazaniach przywołał sprawę budowy kaplicy w Korytkowie Dużym, o którą mieszkańcy zabiegali przez ponad ćwierć wieku.

Sprawa budowy kaplicy w Korytkowie Dużym wywołała w 1979 roku spore niepokoję, gdy władze UW w Zamościu podjęły decyzję o przeniesieniu z Turkowic do Korytkowa Dużego byłej cerkwi, uznając, że zaspokoi to żądania Kurii i wiernych, którzy od prawie 28 lat wnioskowali o zezwolenia na budowę nowej kaplicy w Korytkowie Dużym. Podejmując taką decyzję, postąpiły one nie tylko wbrew oczekiwaniom mieszkańców, ale także wbrew zamierzeniom ordynariusza diecezji bp. Pylaka, który domagał się dla wiernych z Korytkowa i okolic budowy nowej kaplicy i nigdy nie wnioskował o przeniesienie tam podniszczonej świątyni z Turkowic. Decyzja władz nie tylko zaskoczyła i oburzyła bp. Pylaka, który słusznie uznał ją za poniżającą i deprecjonującą jego osobę w oczach wiernych (mogła ona bowiem wzbudzić wśród nich wątpliwości w skuteczność działań biskupa, który wcześniej, wielokrotnie zapewniał o swoich staraniach w uzyskaniu zgody na budowę nowej kaplicy w Korytkowie), ale także wywołała wśród mieszkańców niezadowolenie z urzędujących w województwie władz. Swoją decyzją podjętą bez porozumienia z biskupem ordynariuszem, władze zwyczajnie zignorowały 28-letnie prośby Kurii i mieszkańców, wywołując tym samym dezorientację i chaos. Sprawę przeniesienia kościoła z Turkowic do Korytkowa władze podjęły niejako

⁹⁸ AAN, sygn. 125/214, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Kamiński Zygmunt, bp Sufragan Diecezji Lubelskiej – stenogramy kazań 1978-1980, k. 130-133 (Stenogram kazania wygłoszonego przez bpa Zygmunta Kamińskiego w dniu 2.07.1979 r. o godz. 0.30 w sanktuarium Maryjnym w Krasnobrodzie z okazji odpustu).

⁹⁹ AAN, sygn. 125/214, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Kamiński Zygmunt, bp Sufragan Diecezji Lubelskiej – stenogramy kazań 1978-1980, k. 139-143 (Stenogram z kazania wygłoszonego przez b-pa Zygmunta Kamińskiego w czasie mszy dla młodzieży w dniu 9.09.1979 r. w Wąwolnicy); AIPN w Warszawie, sygn. IPN BU 0713/234, t. 1, MSW w Warszawie, Kazania Zygmunta Kamińskiego, biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej 1979-1980, k. 67-71 (Stenogram z kazania wygłoszonego przez b-pa Zygmunta Kamińskiego w czasie mszy dla młodzieży w dniu 9.09.1979 r. w Wąwolnicy).

potajemnie, z zastrzeżeniem, aby nie ujawniać jej Kurii¹⁰⁰. Pylak nie krył swojego zbulwersowania stanowiskiem władz, dając temu wyraz w korespondencji do wojewody zamojskiego z 8 stycznia 1981 roku. Pisał w niej:

Mam przed sobą list mieszkańców Korytkowa i okolicznych wsi. Przeklinają Władze państwowe, a także mnie. Co do Władz, może mają słuszne racje. Wszak ludzie od 28 lat zabiegają o pozwolenie na budowę kościoła. (...) Kuria Biskupia od wielu lat ponawia prośby o zgodę Władz wojewódzkich na ową budowę. Uzyskałiśmy tylko pozwolenie na przeniesienie kościoła drewnianego, mocno zniszczonego /tyle lat stoi bez opieki/, z Turkowic. Mieszkańcy Korytkowa takiej zamiany nie akceptowali. Natomiast zjawili się wśród nich wysłannicy Kościoła Polsko-Narodowego i obiecują im zbudowanie kościoła zgodnie z ich postulatami. Myślę, że może to stać się faktem. Wszak analogiczna sytuacja zaistniała kiedyś w parafii Józefów Biłgorajski. Nasze starania wieloletnie nie odnosiły żadnego skutku, natomiast wyznawcy Kościoła Narodowego otrzymali zezwolenie na budowę kościoła w Długim Kącie bez żadnych trudności. Nie chciałbym dochodzić, dlaczego Kościół Katolicki jest dyskryminowany. Myślę, że dzieje się tu krzywda tak w stosunku do biednych ludzi z Korytkowa, którzy od 28 lat proszą i bez skutku, jak i w stosunku do Księdza dziekana Markiewicza i mojej osoby. (...) Przed kilkunastu laty w tymże Korytkowie, kiedy chciano zabierać ludziom materiał budowlany, zgromadzony na kościół, o mały włos nie doszło do rękoczynów. Ludzie chcieli rąbać siekierami samochody milicyjne. Były potem przesłuchania prokuratorские itd. Pamięć tamtych dni żyje wśród ludzi. Najwyższy czas zakończyć tę sprawę. (...)

Wczoraj alarmowany przez proboszcza biłgorajskiego, zaniepokojonego fermentem w Korytkowie, wybrałem się tam, by ludzi uspokoić. Droga, wiadomo, śliska. Auto wpadło w poślizg. Dobrze, że skończyło się tylko wjechaniem do rowu. Nie mam jednak zamiaru w przyszłości ryzykować życiem, by spłacać powinności, za które nie czuję się odpowiedzialnym. Dlatego jeszcze raz proszę stanowczo o pozytywne rozwiązanie sprawy Korytkowa¹⁰¹.

W odpowiedzi na mocne słowa biskupa i w obawie przed narastającym niezadowolaniem społecznym UW w Zamościu pozytywnie rozwiązał sprawę budowy nowej kaplicy w Korytkowie Dużym, uchylając swoją decyzję o przeniesieniu tam kościoła z Turkowic¹⁰².

Biskup Kamiński miał doskonałe rozeznanie w potrzebach budowlanych diecezji lubelskiej. Sprawę budowy najpilniejszych kościołów w: Chełmie, Lublinie, Puławach, Poniatowej, Rejowcu Fabrycznym podniósł również na kazaniu wygłoszonym z okazji poświęcenia nowo wybudowanej kaplicy w Gózdzie Lipińskim 30 września 1979 roku.

¹⁰⁰ AAN, sygn. 108/23, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Budowa, rozbudowa, remonty i adaptacje obiektów sakralnych, domów modlitw, figur, kapliczek, krzyży przydrożnych oraz kościelnych obiektów gospodarczych 1979. T. I, k. 136-137, 141.

¹⁰¹ APZ, sygn. 219, Urząd Wojewódzki w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, Budownictwo obiektów sakralnych i kościelnych, k. 19-21.

¹⁰² APZ, sygn. 164, Urząd Wojewódzki w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, Budownictwo obiektów sakralnych i kościelnych. 1981, k. 21-22.

O zezwolenie na budowę kaplicy w Góździe Lipińskim Kuria wnioskujeła do PWRN w Lublinie już w 1958 roku i dopiero w 1976 roku Wydział ds. Wyznań UW w Zamościu zezwolił na rozbudowę i przesunięcie dotychczasowej niewielkiej kaplicy¹⁰³. Jednak wzniesiony przez wiernych obiekt sakralny władze uznały za nielegalną budowlę.

Poczynione przez władze województwa zamojskiego w 1980 roku ustępstwa na rzecz Kościoła związane m.in. z prawnym usankcjonowaniem samowolnej budowy i rozbudowy kaplic w Tarczyniechach i Góździe Lipińskim, miały pozytywnie wpłynąć na stosunek parafian i duchowieństwa do władz wojewódzkich, a także wytworzyć „dobry klimat” przed, w czasie i po wyborach do Sejmu i WRN¹⁰⁴.

Tam, gdzie władze nie zezwalały na budowę obiektów sakralnych, bp Kamiński wyrażał słowa ubolewania, jednocześnie krytykując rządzących za utrudnianie wiernym odbywania praktyk religijnych.

W reakcji na „antypaństwowe” wypowiedzi bp. Kamińskiego władze odmawiały zezwoleń na budowę obiektów sakralnych, szczególnie tam, gdzie miały one powstać z inspiracji sufragana. Rozpatrując w 1981 roku wniosek w sprawie zezwolenia na budowę kaplicy w Rudniku na terenie parafii Płonka, zaopiniowały go negatywnie, zaznaczając, że: „Inspiratorem budowy kaplicy jest bp Z. Kamiński, który w tej sprawie spotkał się z mieszkańcami wsi”¹⁰⁵.

Władze zarzucały biskupowi, że od listopada 1980 roku nielegalnie, „bez prawem wymaganego zezwolenia” odprawia Msze św. w remizach strażackich, m.in. w Bortatyczach w parafii Sitaniec oraz w Krasnem w parafii Stary Zamość¹⁰⁶.

Pomimo wielu wysiłków nie udało się władzom komunistycznym powstrzymać bp. Kamińskiego przed zachęcaniem i inspirowaniem wiernych do podejmowania inicjatyw budowlanych. Duchowny słowem i swoim zaangażowaniem oddziaływał na wiernych, aktywizował ich do podejmowania walki o prawo do swobodnego wyznawania swojej wiary i odbywania praktyk religijnych.

Biskup Zygmunt Kamiński w opinii władz państwowych

Zgodnie z ogólnym nakazem wojewódzkie Wydziały ds. Wyznań były zobowiązane do systematycznego informowania władz nadrzędnych o bieżącej działalności bp. Kamińskiego. W *Sprawozdaniu z działalności Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu za rok 1976* dyrektor tegoż Wydziału Władysław Zbylut informował władze zwierzchnie o dwóch rozmowach ostrzegawczych, które przeprowadził z bp. Kamińskim w sprawie jego negatywnych wystąpień na terenie województwa zamojskiego. Donosił, że:

¹⁰³ APZ, sygn. 215, Urząd Wojewódzki w Zamościu, Budownictwo obiektów sakralnych i kościelnych, k. 46.

¹⁰⁴ AAN, sygn. 127/103, Urząd ds. Wyznań, Wydział Stowarzyszeń i Spraw Ogólnych, Charakterystyka sytuacji wyznaniowej w województwach w 1980 roku. 1981. Tom II. Sprawy 25-49, k. 181-182.

¹⁰⁵ APZ, sygn. 164, Urząd Wojewódzki w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, Budownictwo obiektów sakralnych i kościelnych. 1981, k. 20.

¹⁰⁶ APZ, sygn. 234, Urząd Wojewódzki w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, Nadzór nad kościołem rzymskokatolickim, k. 47-48.

Biskup Zygmunt Kamiński w głoszonych przez siebie kazaniach przedstawiał sytuację kościoła jako „umęczonego i pokrzywdzonego”. Podnosił rzekome przykłady dyskryminowania wiernych i kościoła przez władze państwowe i na tym tle wysuwał zadania w zakresie umocnienia wiary i jedności kościoła. W kazaniach podejmował również inspiracje do stwarzania nacisku na organy władzy w celu zaspokojenia wygórowanych potrzeb kościoła. Te i podobne insynuacje i pomówienia zawierały kazania wygłoszone w Krasnobrodzie i Zamościu. Szczególnie wrogi stosunek prezentował do księży członków Zrzeszenia „Caritas” i zapowiadał represjonowanie. Dokonane w roku ubiegłym przesunięcia na stanowiskach administratorów świadczyły o realizacji określonej „polityki” w tym zakresie¹⁰⁷.

W sprawozdaniu o sytuacji wyznaniowej na terenie województwa chełmskiego w 1978 roku władze obarczały Kurię Biskupią w Lublinie o powodowanie napięć w sprawach budownictwa sakralnego. Miała ona nakłaniać wiernych do samowolnego stawiania figur przydrożnych, przekształcania budynków w obiekty sakralne, m.in. grobowca w Husynnem¹⁰⁸, budynku gospodarczego w Rejowcu Fabrycznym czy punktu katechetycznego w Żukowie. Uważano, że władza diecezjalna mobilizuje mieszkańców Chełma i Rejowca Fabrycznego do działań i protestów, celem uzyskania pozwolenia na budowę kościołów¹⁰⁹.

Ponadto kierujący województwem chełmskim nie tylko negatywnie zaopiniowali propozycje budowlane Kurii odnośnie wzniesienia kościołów w Chełmie i Rejowcu Fabrycznym, ale również sprzeciwili się kandydaturze bp. Kamińskiego na stanowisko administratora parafii Mariackiej w Chełmie, pozostawiając na nim dotychczasowego dziekana dekanatu chełmskiego wschodniego ks. Marcelego Mrozka¹¹⁰.

Władze komunistyczne poważnie obawiały się objęcia funkcji administratora parafii w Chełmie przez bp. Kamińskiego, gdyż mogłoby to poważnie zagrozić ich planom i zniweczyć dotychczasowe wysiłki w kierunku lojalizacji księży z województwa chełmskiego, które *notabene* dawały władzom wynik zadawalający. Faktycznie, przekazanie parafii chełmskiej w ręce sufragana Kamińskiego miało na celu przyhamować działania władz w dalszym kreowaniu dobrych stosunków z duchowieństwem z tej części diecezji lubelskiej, która w 1975 roku znalazła się w województwie chełmskim. Swoje obawy związane z mianowaniem bp. Kamińskiego administratorem parafii Mariackiej wyraził I Sekretarz KW PZPR

¹⁰⁷ AAN, sygn. 127/69, Urząd ds. Wyznań, Wydział Stowarzyszeń i Spraw Ogólnych, Sprawozdania z działalności wydziałów za rok 1976. 1977. Tom II. Sprawy 26-49, k. 429-430.

¹⁰⁸ AIPN w Lublinie, sygn. IPN Lu 199/55, t. 3. , Husynne par. w Dorohusku, (Biskup ordynariusz lubelski B. Pylak wnioskował w 1977 roku do władz administracyjnych województwa chełmskiego o przekazanie do użytku sakralnego kaplicy-grobowca rodziny Gutowskich, znajdującej się na dawnym pounickim cmentarzu w Husynnem, na co władze nie chciały wyrazić zgody. Stało się to powodem społecznego niezadowolenia).

¹⁰⁹ AAN, sygn. 127/70, Urząd ds. Wyznań, Wydział Stowarzyszeń i Spraw Ogólnych, Sprawozdania o sytuacji wyznaniowej i działalności wydziałów za rok 1979. Tom I sprawy 1-24. 1979, k. 57.

¹¹⁰ Tamże, k. 53; Misiak, *Życie i posługa pasterska*, s. 24.

w Chełmie Henryk Świdorski w piśmie z 28 października 1978 roku do Stanisława Kani Sekretarza KC PZPR w Warszawie. Donosił w nim, że:

Pomimo zgłoszonych zastrzeżeń Kuria Biskupia w Lublinie /według posiadanych przez nas informacji/ ma zamiar mianować biskupa Kamińskiego wikariuszem Episkopatu z powierzeniem mu zadania zaprowadzenia dyscypliny w dekanatach: Chełm-wschód, Chełm-zachód, Krasnystaw – w województwie chełmskim oraz Hrubieszów i Uchanie – w województwie zamojskim. Jako stałe miejsce zamieszkania Kamińskiego Kuria wyznacza miasto Chełm.

Realizacja tych zamierzeń Kurii byłaby ze wszech miar niekorzystna dla władz politycznych i administracyjnych województwa. Żywimy obawy, że pobyt i działalność biskupa Zygmunta Kamińskiego zastrzyłaby dobre dotychczasowe stosunki z księżmi województwa chełmskiego¹¹¹.

KW PZPR w Chełmie charakteryzowało biskupa jako tego, który w licznych wystąpieniach oraz swoimi działaniami i poglądami „wprowadzał dezorientację wśród wiernych, nadużywał uroczystości religijnych do siania zamętu wśród wierzącej części społeczeństwa”¹¹².

W sprawozdaniu o sytuacji wyznaniowej w województwie chełmskim i działalności Wydziału do Spraw Wyznań w 1979 r. dyrektor tegoż Wydziału F. Fass zaznaczył, że najwięcej trudności w pracy w minionym roku przysporzyła mu Kuria Biskupia w Lublinie. Po pierwsze, dlatego że wysunęła ona propozycję aż 6 zmian na stanowiskach administratorów parafii, chcąc odsunąć od funkcji proboszczowskich duchownych lojalnie ustosunkowanych do władzy państwowej, a po drugie, wywierała ona nacisk na wiernych, aby domagali się od władz pozwoleń na budowę kościołów w Rejowcu Fabrycznym¹¹³ i Chełmie¹¹⁴.

¹¹¹ AAN, sygn. LI/185, KC PZPR, Wydział Administracyjny, Sektor Społeczno-Polityczny, [brak tytułu jednostki i numeracji kart].

¹¹² Tamże.

¹¹³ Adaptowany na kaplicę budynek gospodarczy (garaż) w Rejowcu Fabrycznym władze państwowe uznały za samowolę budowlaną, jednocześnie domagając się, ukarania jej inicjatora – ks. Henryka Kapicę, który w kaplicy odprawiał Msze św. Księdza H. Kapicę władze oskarżyły o powtórne naruszenie przepisów prawnych w związku z rozbudową kaplicy, która polegała na postawieniu przy niej „wiaty”. W rozmowie z bp. Pylakiem dyrektor Wydziału ds. Wyznań UW w Chełmie zażądał rozbiórki dobudowanej „wiaty” i zaprzestania „dalszej samowoli” przez ks. Kapicę, równocześnie składając obietnicę, że budowa kościoła w Rejowcu Fabrycznym ujęta zostanie w planie inwestycyjnym województwa chełmskiego w przyszłej pięcioletce. Biskup Pylak w odpowiedzi udzielonej 27 kwietnia 1978 roku wojewodzie chełmskiemu Alojzemu Zielińskiemu zdecydowanie odrzucił żądania władz, przedstawiając własny postulat – natychmiastowego zezwolenia na budowę kościoła w Rejowcu, o co Kuria wnioskowała do władz województwa chełmskiego już od 1975 roku i od tegoż roku nie otrzymała zezwolenie nie tylko na wzniesienie kościoła w Rejowcu, ale też na budowę innych kościołów. Wobec nakazu odsunięcia ks. Kapicy od sprawowania nabożeństw w Rejowcu, bp Pylak stanowczo odpowiedział władzom: „Z przesłanego mi listu wynika jasno, że mam zająć stanowisko wobec zaistniałej sytuacji w Rejowcu Fabrycznym, czyli inaczej mówiąc, mam zakazać ks. Kapicy odprawiania mszy św., a ludziom przechodzenia na nie. Przykro mi bardzo, ale tego uczynić nie mogę i z racji religijnych i z racji społecznych. Te drugie racje są także ewidentne. Nie mogę brać odpowiedzialności za zło, które wynikłoby z realizacji takiego postulatu. Jedynym rozumnym rozwiązaniem zaistniałej sytuacji, która nie pomniejszy

Jednocześnie, dokonując charakterystyki biskupa ordynariusza i sufragana, pisał, że:

Podczas rozmów z Wojewodą Chełmskim, ordynariusz lubelski biskup Bolesław Pylak próbował wykazywać pewną ugodowość. Swoje zachowanie tłumaczył trudnościami spowodowanymi naciskami wiernych.

Specjalną agresywnością charakteryzował się natomiast sufragan lubelski biskup Zygmunt Kamiński. Jego wystąpienia do wiernych cechuje demagogia, buta, kłamstwo i przeinaczanie faktów. Podczas rozmów z tym dostojnikiem kościelnym, prowadzonych w Wydziale, biskup Kamiński zachowuje się arogancko. Próbuje „uzasadnić”, że władze stwarzają Kościołowi same trudności, na przykład zaprogramowały ateizację społeczeństwa i wszystkimi środkami dążą do zrealizowania swego programu. W swej argumentacji używa nawet takich sformułowań jak „Hitler marzył by Polacy wypijali 4 litry spirytusu, a w Polsce nie tylko zrealizowano te marzenia ale dwukrotnie przekroczono”. Państwo nie udostępnia przedstawicielom Kościoła radia i telewizji a gdy pokazywano wizytę papieża to obawiano się pokazać ilość wiernych. Samowola budowlana to zdaniem biskupa Kamińskiego samoobrona. Wydział do Spraw Wyznań nie powinien się wtrącać do polityki kadrowej kurii. W przypadku zgłaszania zastrzeżeń, zaprzestane nadsyłania wniosków. (...) Zaproszony na zebranie księży dekanatów włodawskiego i wisznickiego diecezji siedleckiej, biskup sufragan diecezji lubelskiej Zygmunt Kamiński, rzekomy specjalista od organizowania imprez religijnych, zachęcał księży by z zapalem przystąpili do organizacji peregrynacji, przygotowując bogate dekoracje, banderki konne itp., jak to było kiedyś podczas peregrynacji obrazu MB Częstochowskiej oraz by nie zrażali się różnymi przeciwdziałaniami władz¹¹⁵.

Ten sam dyrektor Wydziału ds. Wyznań UW w Chełmie, przekazując *Informację o sytuacji wyznaniowej na terenie województwa chełmskiego* w drugim półroczu 1980 roku, na temat aktywności i postawy sufragana lubelskiego bp. Kamińskiego, sprawozdawał, że duchowny ten:

(...) wizytując w drugim półroczu 1980 roku parafie na terenie województwa chełmskiego zachęcał wiernych do występowania z większą ilością wniosków inwestycyjnych oraz do wywierania nacisków na władze poprzez organizowanie delegacji. W wyniku tego Kuria Biskupia w Lublinie na 1981 rok zgłosiła 17 wniosków inwestycyjnych, z tego aż 15 dotyczących obiektów sakralnych. W porównaniu z latami ubiegłymi, ilość wniosków wzrosła 2-3 – krotnie¹¹⁶.

Charakteryzując sytuację wyznaniową na terenie województwa zamojskiego w 1980 roku, dyrektor Wydziału ds. Wyznań Jan Tur, pisał, że:

autorytetu Władzy państwowej, lecz go powiększy – to zezwolenie na utworzenie punktu sakralnego w Rejowcu Fabrycznym, o co niniejszym proszę, z perspektywą budowy w przyszłości kościoła”; AAN, sygn. 108/22, Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego, Budowa, rozbudowa, remonty i adaptacje obiektów sakralnych, domów modlitw, figur, kapliczek, krzyży przydrożnych oraz kościelnych obiektów gospodarczych 1978. T. IX, k. 98-106.

¹¹⁴ AAN, sygn.127/73, Urząd ds. Wyznań, Wydział Stowarzyszeń i Spraw Ogólnych, Sprawozdania o sytuacji wyznaniowej w 1979 roku. 1980. Tomy I. Sprawy 1-25, k. 62-63.

¹¹⁵ Tamże, k. 64-65.

¹¹⁶ AAN, sygn. 127/102, Urząd ds. Wyznań, Wydział Stowarzyszeń i Spraw Ogólnych, Charakterystyka sytuacji wyznaniowej w województwach w 1980 roku. 1981. Tom I. Sprawy 1-24, k. 26.

Wyczuwając powagę chwili szczególnie przedstawiciele Kurii Lubelskiej /bp Z. Kamiński/ inspirowali wiernych do konfrontacji z obowiązującym porządkiem prawnym, a ich korespondencja z przedstawicielami władz wojewódzkich częstokroć niewybredna w słowach czy w doborze argumentów miała uzasadniać, że na przestrzeni 36 lat PRL prawda była tylko po stronie Kościoła. Znamiennym jest również i to, że w planie budownictwa sakralnego i kościelnego znalazło się blisko 3 krotnie więcej problemów do załatwienia niż w latach poprzednich¹¹⁷.

Z kolei dyrektor Wydziału ds. Wyznań UW w Tarnobrzegu Józef Szcześniak w *Sprawozdaniu o sytuacji wyznaniowej i działalności Wydziału d/s Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Tarnobrzegu w 1979 r.*, podsumowując działalność Kurii lubelskiej w minionym roku, oceniał jej aktywność jako spokojną

(...) z wyjątkiem postawy bpa Kamińskiego, który w czasie pobytu w parafiach na terenie tut. województwa, oprócz spraw religijnych podnosi sprawy polityczne o negatywnych, a w niektórych przypadkach wrogich akcentach, co jednak zostaje bez większego wpływu na duchowieństwo parafialne¹¹⁸.

W *Planie pracy na rok 1978 Wydziału IV SB KW MO mającym na celu kontrolę i działania dezintegracyjne wobec Kościoła rzymskokatolickiego i innych związków wyznaniowych, świeckich środowisk katolickich oraz KUL* negatywnie oceniono działania bp. Kamińskiego, pisząc, że: „miał szereg negatywnych kazań z okazji pobytu na parafiach jak i w Lublinie, gdzie atakował władze za ograniczanie budownictwa sakralnego, ateizację społeczeństwa, problem przerywania ciąży itp., co jednak nie wpłynęło na negatywne reakcje ze strony wiernych”¹¹⁹. Jednocześnie w oparciu o opracowany plan dezintegracji Wydział IV SB KW MO miał wykorzystać wszystkie swoje możliwości dla podrywania autorytetu bp. Kamińskiego „w takich ogniwach kościelnych, jak zakony, KUL, a szczególnie wśród kleru parafialnego (...)”¹²⁰. Zadaniem Wydziału w odniesieniu do bp. Kamińskiego było systematyczne zabezpieczanie jego kazań oraz bieżące informowanie władz partyjnych, administracyjnych i Wydziału IV Departamentu IV MSW oraz kierownictwa służbowego o działaniach biskupa¹²¹.

Podobnie negatywną charakterystykę bp. Kamińskiego zawierał *Plan pracy na rok 1979 Wydziału IV SB KW...*, w którym, tak jak rok wcześniej, informowano o szeregu negatywnych wystąpień biskupa i jego atakach na władze za ograniczanie budownictwa sakralnego, ateizację społeczeństwa, dyskryminowanie wiernych czy przerywanie ciąży. Dodano również, że biskup „aktywnie interesował się również

¹¹⁷ AAN, sygn. 127/103, Urząd ds. Wyznań, Wydział Stowarzyszeń i Spraw Ogólnych, Charakterystyka sytuacji wyznaniowej w województwach w 1980 roku. 1981. Tom II. Sprawy 25-49, k. 180.

¹¹⁸ AAN, sygn. 127/74, Urząd ds. Wyznań, Wydział Stowarzyszeń i Spraw Ogólnych, Sprawozdania o sytuacji wyznaniowej w 1979 roku. 1980. Tomy II. Sprawy 26-49, k. 189.

¹¹⁹ *Kościół i opozycja na Lubelszczyźnie*, s. 200.

¹²⁰ Tamże, s. 213.

¹²¹ Tamże, s. 212-213.

problemami LZW [Lubelskiego Zagłębia Węglowego], szczególnie w aspekcie budownictwa sakralnego¹²².

Próby ograniczania i zwalczania niewygodnej dla władz pasterskiej posługi biskupa, nie odniosły zamierzonego skutku. Jeszcze bardziej zintensyfikowały zaangażowanie biskupa w sprawy poszczególnych parafii i wiernych.

Nie do podważenia jest wkład bp. Kamińskiego w budownictwo sakralne diecezji lubelskiej oraz jego ogromna rola jako przewodnika wiernych, przejawiająca się w trudzie docierania ze słowem prawdy, wsparcia i wiary na lepszą przyszłość do ludności rozsianej po wiejskich parafiach, czasem bardzo odległych od stolicy i siedziby diecezji – Lublina. Biskup interesował się życiem mieszkańców w najodleglejszych zakątkach diecezji lubelskiej, gdyż sam z takiego zakątka diecezji się wywodził. Znał problemy lubelskiej wsi, gdyż urodził się na wsi, w rodzinie rzemieślniczo-rolniczej.

Jego korzenie nie dały mu zapomnieć o potrzebach religijnych ludności wiejskiej. Biskup przysłużył się w dużej mierze do powstania wielu inicjatyw budowlanych w diecezji lubelskiej, zwłaszcza zlokalizowanych w małych miejscowościach.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych (AAN)

sygn. LI/185, KC PZPR, Wydział Administracyjny, Sektor Społeczno-Polityczny.

Urząd ds. Wyznań, Wydział Stowarzyszeń i Spraw Ogólnych

sygn. 127/71, Sprawozdania o sytuacji wyznaniowej i działalności wydziałów w 1978 roku. Tom II. Sprawy 25-49. 1978-1979.

sygn. 127/74, Sprawozdania o sytuacji wyznaniowej w 1979 roku. 1980. Tomy II. Sprawy 26-49.

sygn. 127/73, Sprawozdania o sytuacji wyznaniowej w 1979 roku. 1980. Tomy I. Sprawy 1-25.

sygn. 127/70, Sprawozdania o sytuacji wyznaniowej i działalności wydziałów za rok 1979. Tom I sprawy 1-24. 1979.

sygn. 127/103, Charakterystyka sytuacji wyznaniowej w województwach w 1980 roku. 1981. Tom II. Sprawy 25-49.

sygn. 127/102, Charakterystyka sytuacji wyznaniowej w województwach w 1980 roku. 1981. Tom I. Sprawy 1-24.

sygn. 127/69, Sprawozdania z działalności wydziałów za rok 1976. 1977. Tom II. Sprawy 26-49.

Urząd ds. Wyznań, Wydział Wyznania Rzymsko-katolickiego

sygn. 108/23, Budowa, rozbudowa, remonty i adaptacje obiektów sakralnych, domów modlitw, figur, kapliczek, krzyży przydrożnych oraz kościelnych obiektów gospodarczych 1979. T. I.

¹²² Tamże, s. 218.

- sygn. 108/30, Budowa, rozbudowa, remonty i adaptacje obiektów sakralnych, domów modlitw, figur, kapliczek, krzyży przydrożnych oraz kościelnych obiektów gospodarczych. Rok 1980. T. III.
- sygn. 108/22, Budowa, rozbudowa, remonty i adaptacje obiektów sakralnych, domów modlitw, figur, kapliczek, krzyży przydrożnych oraz kościelnych obiektów gospodarczych 1978. T. IX.
- sygn. 125/214, Kamiński Zygmunt, bp Sufragan Diecezji Lubelskiej – stenogramy kazań 1978-1980.

Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie (AAL)

Dział IV, Komisja Artystyczno-Budowlana

- sygn. 3101, Wystąpienie Kurii Biskupiej w Lublinie do władz państwowych w sprawie zatwierdzenia planów budowy i remontów obiektów sakralnych i kościelnych na rok 1975.
- sygn. 3102, Wystąpienie Kurii Biskupiej w Lublinie do władz państwowych w sprawie zatwierdzenia planów budowy i remontów obiektów sakralnych i kościelnych na rok 1976.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN w Lublinie)

- sygn. IPN Lu 0276/140 (pozycja 28), Dziennik ewidencji teczek ewidencji operacyjnej na księży przesłanych przez Wydział „C” KWMO/WUSW Lublin do innych jednostek KWMO/WUSW za lata 1965-1989.
- sygn. IPN Lu 199/55, t. 3, Husynne par. w Dorohusku.
- sygn. IPN Lu 020/691, t. 1-2, Sprawa obiektowa kryptonim „Wawel” Kraśnik budowa kościoła.
- sygn. IPN Lu 0229/1058, sygn. mikrofilmu 11150/2, Sprawa operacyjnego sprawdzenia kryptonim „Sybilla” Puławy.
- sygn. IPN Lu 014/770, t. 1-2, Sprawa operacyjnej obserwacji kryptonim „Fanatycy” Świdnik.
- sygn. IPN Lu 199/3, Urząd Wojewódzki w Chełmie, Dokumentacja dotycząca Parafii Rejowiec Fabryczny 1975-1982.
- sygn. IPN Lu 199/16, cz. 2, Urząd Wojewódzki w Chełmie, Kaplica Alojzów, parafia Kumów.
- sygn. IPN Lu 199/54, cz. 2, Urząd Wojewódzki w Chełmie, Kaplica Brzeźno, parafia Kamień.
- sygn. IPN Lu 199/8, Urząd Wojewódzki w Chełmie, Obiekt sakralny Rejowiec.
- sygn. IPN Lu 0218/76, t. 1-3, WUSW w Lublinie, Lublin Nałkowskich.
- sygn. IPN BU 0713/246, MSW w Warszawie, Kazania Bolesława Pylaka, biskupa diecezji lubelskiej. Kazania za lata 1977-1980.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (AIPN w Warszawie)

- sygn. IPN BU 0713/234, t. 1, MSW w Warszawie, Kazania Zygmunta Kamińskiego, biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej 1979-1980.
- sygn. IPN BU 0713/234, t. 2, MSW w Warszawie, Kazania Zygmunta Kamińskiego, biskupa pomocniczego diecezji lubelskiej 1979-1980.
- sygn. IPN BU 0713/150, MSW w Warszawie, Sprawozdania Departamentu IV MSW z działalności polskich biskupów za lata 1975-1977.

Archiwum Państwowe w Lublinie (APL)

Urząd Wojewódzki w Lublinie, Wydział ds. Wyznań

sygn. 29, Parafia rzymskokatolicka pw. Miłosierdzia Bożego w Lublinie ul. Nałkowskich 1981-1985.

sygn. 32, Parafia rzymskokatolicka pw. MB Fatimskiej w Lublinie 1984-1986.

sygn. 34, Parafia rzymskokatolicka pw. św. Andrzeja Boboli w Lublinie 1985.

sygn. 31, Parafia rzymskokatolicka pw. św. Stanisława w Lublinie ul. Zbożowa 1983-1985.

sygn. 35, Parafia rzymskokatolicka pw. Dobrego Pasterza w Lublinie ul. Radzyńska 1985-1987.

sygn. 36, Parafia rzymskokatolicka pw. św. Antoniego w Lublinie, Ponikwoda, 1987.

sygn. 49, Parafia rzymskokatolicka pw. św. Andrzeja Boboli w Lublinie 1955-1989.

sygn. 152, Parafia rzymskokatolicka pw. Św. Józefa w Puławach 1951-1988.

sygn. 155, Parafia rzymskokatolicka pw. Miłosierdzia Bożego w Puławach 1980-1988.

sygn. 156, Parafia rzymskokatolicka pw. św. Alberta Chmielowskiego w Puławach 1988-1989.

sygn. 172, Parafia rzymskokatolicka pw. Chrystusa Odkupiciela w Świdniku 1975-1988.

sygn. 95, Parafia rzymskokatolicka pw. NMP Częstochowskiej w Kazimierzówce 1962-1987.

Archiwum Państwowe w Zamościu (APZ)

Urząd Wojewódzki w Zamościu, Wydział ds. Wyznań

sygn. 215, 216, 219, *Budownictwo obiektów sakralnych i kościelnych*.sygn. 164, *Budownictwo obiektów sakralnych i kościelnych*. 1981.sygn. 234, *Nadzór nad kościołem rzymskokatolickim*.

Archiwum Państwowe w Kielcach. Oddział w Sandomierzu (APK)

sygn. 884/178, Urząd Wojewódzki w Tarnobrzegu, Wydział ds. Wyznań, Kuria Lubelska od 1988 do 1983 [błąd w datowaniu teczki].

Źródła drukowane

Komunikat w sprawie skierowania przez Stolicę Apostolską J. E. Biskupa Doktora Zygmunta Kamińskiego do pracy w diecezji płockiej, „Miesięcznik Pastorski Płocki. Organ urzędowy diecezji płockiej”, 69 (1984) nr 1, s. 14-15.

Nowy pasterz Kościoła Płockiego Ksiądz Biskup Dr Zygmunt Kamiński. Administrator Apostolski Diecezji Płockiej, „Miesięcznik Pastorski Płocki. Organ urzędowy diecezji płockiej”, 69 (1984) nr 9, s. 320-324.

„Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 58 (1984) nr 3, s. 49.

„Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 58 (1984) nr 4, s. 77-79.

Życzenia i życiorys abp. Zygmunta Kamińskiego, „Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej”, 73 (1999) nr 2, s. 241-242.

Opracowania

Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce, red. A. Dziurok, Warszawa 2009.

Aparat ucisku na Lubelszczyźnie w latach 1944-1956 wobec duchowieństwa katolickiego, red. Z. Zieliński, Lublin 2000.

Bp Kamiński Zygmunt – Biskup diecezjalny, w: *Biskupi polscy w XX roku pontyfikatu Jana Pawła II*, red. E. Data, Warszawa 1998, s. 157.

- Brzustowski Tomasz, *Studium perfidii. Bezpieka wobec lubelskiego Kościoła katolickiego za czasów biskupa Piotra Kałwy w latach 1949-1974*, Lublin 2010.
- Dąbrowski Marcin, *Wydarzenia 26 czerwca 1959 roku w Kraśniku Fabrycznym. Przyczyny – przebieg – represje*, Warszawa-Lublin 2020.
- Gałaszewska-Chilczuk Dorota, *Działania aparatu bezpieczeństwa wobec biskupa lubelskiego Piotra Kałwy w latach 1949-1974*, w: *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce*, red. A. Dziurok, Warszawa 2009, s. 116-127.
- Gryz Ryszard, *Pozwolić czy nie? Władze PRL wobec budownictwa katolickich obiektów sakralnych w latach 1971-1980*, Kielce 2007.
- Jubileusz Biskupa płockiego [Kamiński Z.]*, „Biuletyn KAI”, nr 47-48, 5 maja 1994, s. 11-12.
- Kamiński Zygmunt, w: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele katolickim?*, Warszawa 1996, s. 154-155.
- Kamiński Zygmunt, w: G. Polak, *Kto jest kim w Kościele? Ekumeniczne „who is who” chrześcijaństwa w Polsce*, Warszawa 1999, s. 153-154.
- Kamiński Zygmunt, w: K.R. Prokop, *Biskupi Kościoła katolickiego w III Rzeczypospolitej. Leksykon biograficzny*, Kraków 1998, s. 64-65.
- Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000*, oprac. J. Żaryn, Poznań 2006.
- Konferencja Episkopatu Polski (obrządku łacińskiego). Według stanu na dzień 10 marca 1994 r.*, oprac. P. Nitecki, „Biuletyn KAI”, nr 34, 14 marca 1994, s. 18.
- Kosobudzka Elżbieta, *Diecezja lubelska po II wojnie światowej oraz posługa biskupa lubelskiego Stefana Wyszyńskiego*, w: *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2011*, Warszawa 2012, s. 197-207.
- Kosobudzka Elżbieta, *Propaganda językowa jako narzędzie walki władz PRL z Kościołem katolickim na Lubelszczyźnie*, „Rocznik Lubelski”, 38 (2012) s. 107-119.
- Kosobudzka Elżbieta, *Rozpracowanie Kurii Biskupiej w Lublinie przez aparat bezpieczeństwa PRL w latach 1946-1974*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio F: Historia”, 67 (2012) z. 1, s. 87-110.
- Kościół i opozycja na Lubelszczyźnie w dokumentach SB 1971-1983*, wstęp, wybór źródeł i oprac. M. Sobieraj, Lublin 2009.
- Ks. Prał. Piotr Kałwa, mianowany Biskupem Lubelskim*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 26 (1949) nr 6, s. 290-291.
- Księga pamiątkowa w 75-lecie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Wkład w kulturę polską w latach 1968-1993*, red. M. Rusecki, Lublin 1994.
- Kumor-Mielnik Joanna, *Budownictwo kościołów parafialnych (archi)diecezji lubelskiej w latach osiemdziesiątych i jego kontynuacja w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Zestawienie statystyczne*, „Rocznik Lubelski”, 42 (2016) s. 191-209.
- Libionka Dariusz, *Funkcjonowanie na co dzień stalinowskiego aparatu na Lubelszczyźnie*, „Polska 1944/45-1989. Studia i materiały”, 5 (2001) s. 135-171.
- Łatka Rafał, *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970-1989*, Warszawa 2019.
- Łatka Rafał, *Recenzja publikacji Andrzej Sznajder, Budownictwo kościołów w diecezji częstochowskiej w latach 1945-1989*, Katowice, IPN, 2016, 376 s., „Pamięć i Sprawiedliwość”, (2017) nr 2 (30), s. 500-504.
- Misiak Roman, *Kamiński Zygmunt abp*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. I, Lublin 2018, s. 456.
- Misiak Roman, *Życie i posługa pasterska arcybiskupa Zygmunta Kamińskiego. Lublin-Płock-Szczecin*, w: *Ty jesteś kapłanem na wieki*, red. Z. Kroplewski, A. Offmański, Szczecin 2006.

- Nitecki Piotr, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 1965-1999. Słownik biograficzny*, wyd. drugie popr. i uzupełn., Warszawa 2000, s. 192-193.
- Opaliński Mateusz, „Zgody nie wyrażono”. *Problem budownictwa sakralnego w diecezji łódzkiej 1945-1989*, Łódź 2018.
- Poznawać w świetle wiary. Z emerytowanym metropolitą ordynariuszem lubelskim rozmawiają Irena Burchacka, Stefan Budzyński*, Warszawa 2003.
- Skworc Wiktor, *Budownictwo kościołów w diecezji katowickiej w latach 1945-1989*, Katowice 1996.
- Sobieraj Maciej, *Działania operacyjne SB wobec kurii lubelskiej w latach 1975-1989*, w: *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce*, red. A. Dziurok, Warszawa 2009, s. 128-154.
- Sobieraj Maciej, *Między oporem a lojalnością. Działania SB wobec KUL na przykładzie rozpracowania prof. Jerzego Kłoczowskiego*, oprac. dokumentów M. Mroczek, Lublin 2015.
- Stanaszek Bogdan, *Budownictwo kościelne w diecezji sandomierskiej w latach 1945-1970*, „Studia Sandomierskie”, 9 (2002) s. 372-473.
- Stanaszek Bogdan, *Diecezja sandomierska w powojennej rzeczywistości politycznej 1945-1967*, t. 1, *Problematyka personalno-organizacyjna*, Sandomierz 2006.
- Stefaniak Janusz, *Walka o kościół w Świdniku w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w.*, „Rocznik Lubelski”, 39 (2013) s. 198-209.
- Szareyko Henryk, *Nielegalne budownictwo sakralne jako fenomen religijno-społeczny. Studium na przykładzie diecezji przemyskiej*, Wrocław 2008.
- Sznajder Andrzej, *Budownictwo kościołów w diecezji częstochowskiej w latach 1945-1989*, Katowice 2016.
- Szuba Zdzisław, *Biskupi polscy XX wieku*, „Życie Katolickie”, 2 (1983) nr 5-6, s. 211.
- Szypuła Antoni, *Historia nowych kościołów w diecezji przemyskiej 1966-1993*, t. 1-4, Rzeszów 1997-1998.
- Tylec Piotr, *Budownictwo sakralne i kościelne oraz tworzenie nowych miejsc kultu religijnego na terenie dekanatu Janów Lubelski w latach 1944-1981*, „Studia Sandomierskie”, 22 (2015) s. 151-192.
- Tylec Piotr, *Spór o obsadę personalną parafii Kraśnik i Janów Lubelski w okresie stalinowskim*, „Studia Sandomierskie”, 20 (2013) nr 1, s. 181-196.
- W służbie kościołowi lubelskiemu 1975-1997. Księga upamiętniająca posługę Pasterza Diecezji Arcybiskupa Bolesława Pylaka*, red. D. Pietrusiński, Lublin 1998.
- Wrona Janusz, *Ks. Wojciech Olech, kanclerz kurii biskupiej w Lublinie – szukanie modus vivendi*, w: *Od Piłsudskiego do Wałęsy. Studia z dziejów Polski w XX wieku. Księga jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin prof. Andrzeja Paczkowskiego*, Warszawa 2008, s. 179-212.
- Wrona Janusz, *Władze państwowe wobec Kościoła katolickiego*, w: *Dzieje Lubelszczyzny 1944-1956. Aspekty polityczne*, red. T. Osiński, M. Mazur, Lublin 2016, s. 333-405.
- Wrona Janusz, *Życie polityczne 1944-1956*, w: *Dzieje Lubelszczyzny 1944-1956. Aspekty polityczne*, red. T. Osiński, M. Mazur, Lublin 2016, s. 291-332.
- Zawadka Katarzyna, *KW PZPR w Lublinie 1948-1956. Struktura – ludzie – mechanizm funkcjonowania*, Lublin 2014.
- Życie jest nam dane i zadane. Z ks. abp. Zygmuntem Kamińskim rozmawia Maciej Drzonek*, Sandomierz 2009.

Netografia

<https://katalog.bip.ipn.gov.pl> (dostęp: 21.05.2022).

PROBLEMATYKA BUDOWNICTWA SAKRALNEGO DIECEZJI LUBELSKIEJ W STENOGRAMACH Z PRZEMÓWIEN I KAZAŃ BISKUPA SUFRAGANA LUBELSKIEGO ZYGMUNTA KAMIŃSKIEGO Z LAT 1978-1980 ZAREJESTROWANYCH PRZEZ FUNKCJONARIUSZY APARATU BEZPIECZEŃSTWA

Streszczenie

Wiodącym zagadnieniem artykułu jest charakterystyka problemów budownictwa sakralnego diecezji lubelskiej zawartych w stenogramach z przemówień i kazań biskupa sufragana lubelskiego Zygmunta Kamińskiego z lat 1978-1980, jak też przedstawienie opinii władz państwowych na temat osoby duchownego. Wprowadzenie do tych kwestii stanowi statystyczno-porównawcza prezentacja zapisów jego wypowiedzi, które były efektem zainteresowania władz aparatu bezpieczeństwa działalnością sufragana lubelskiego. Ważnym akcentem jest dostrzeżenie zaangażowania bp. Z. Kamińskiego w rozwój budownictwa kościołów i kaplic w diecezji lubelskiej w okresie PRL, które przejawiało się przede wszystkim w inspirowaniu wiernych, poprzez kazania i odwiedziny w parafiach do podejmowania inicjatyw budowlanych, ale także w przeciężaniu represji wynikających z egzekwowania przez władze komunistyczne przepisów prawa budowlanego. Troska bp. Kamińskiego o rozwój budownictwa sakralnego w diecezji wyrażała się również w składaniu przez niego próśb i wniosków budowlanych do władz administracji wyznaniowej różnego szczebla, ale także w szczegółowym rozpoznawaniu potrzeb budowlanych diecezji. Podejmowane przez władze komunistyczne różne formy przeciwdziałania aktywności pasterskiej biskupa okazały się nieskuteczne. I mimo że władze na szczeblu centralnym, mając na uwadze działania bp. Kamińskiego, ostrzegały, że nie można dopuścić do pojawienia się drugiego bp. Ignacego Tokarczuka, to jednak żadnymi restrykcjami nie zdołały „uciszyć” sufragana lubelskiego, który swoim słowem zachęcał i mobilizował diecezjan do podejmowania inwestycji budowlanych oraz duszpasterskich, mimo sprzeciwu władz państwowych, powtarzając, że każdy ma prawo do wyznawania swojej wiary i zaspokajania potrzeb religijnych w budynkach sakralnych.

Słowa kluczowe: władze komunistyczne; Wydział ds. Wyznań; administracja wyznaniowa; diecezja lubelska; biskup sufragana